NEMZETI NŐNEVELÉS.

VIII. ÉVFOLYAM. 1887. MÁJUS. V. FÜZET.

BUDAI LEÁNYISKOLÁK ÉS NEVELŐINTÉZETEK.

1775-től 1825-ig.*

(Befejező közlemény.)

A Folnesics-féle leánynevelő intézet értesítője 1815-ben jelent meg Budán az «Egyetemi könyvnyomdában»; címe a következő: «*Winke für weibliche Erziehungs-Anstalten meines Vaterlandes*».

A két ívre terjedő értesítőnek első része azon elveket ismerteti, melyeket szerző saját leánynevelő intézetében követett; a második rész elősorolja azon ismereteket és ügyességeket a tanmenetnek és tanmódnak megjelölése mellett, a melyek a növendékekkel közöltettek; a harmadik részben közöltetik azon leánykák névsora, a kik az intézetben nevelkedtek; a negyedik rész három növendéknek *pedagogiai jellemzését* nyújtja nevek nélkül, az ötödik rész egy, a tanító és a szülő között előfordult párbeszédet mutat be; az utolsó lapokon pedig Folnesics egy pár sorban elbúcsúzik tanítványaitól és az intézet iránt érdeklődő közönségtől.

Már maga az intézet értesítőjének ezen tartalomjegyzéke is bizonyságot tesz a felől, miszerint Folnesics nem tartozhatott a közönséges mértékkel mérendő szakférfiak közé — de teljesen csak akkor győződünk meg Folnesics kiváló szakképzettségéről, ha a füzetkének tartalmát tüzetesebb vizsgálatunk tárgyává teszszük. Úgy hiszem, hogy nem mívelek egészen fölösleges dolgot, ha a «nevelés» mai munkásaival egy kissé részletesebben is megismertetem azon nevelési nézeteket és eljárásokat, melyeket Folnesics századunk elején hirdetett és alkalmazott; mert azt vélem, hogy a nevelés elméletének tisztázására előmozdítólag hathat a multnak ismerete is.

* Az első közleményt l. a márcziusi füzetben 105—9. l.

Folnesics «Értesítőjében» kimondja, hogy a nőnevelés feladatát csak úgy véli megoldhatónak, ha a leányiskolákban a fősúlyt az alapos *nyelvoktatásra* és a *vallásos érzületnek* kellő kifejtésére fektetjük. Szerinte *értelmes* és *jó erkölcsű nőket* csak ezen említett útonmódon nevelhet az iskola.

Ezért ő az iskolában közlendő ismeretek nagyobb részét csak úgy tekinti, mint eszközöket, a melyek által a növendékekben az értelem, a gondolkozási képesség és az ezzel kapcsolatos értelmes beszéd és fogalmazásbeli ügyesség fejlesztendő. A földrajzi, történeti, természetrajzi ismeretek, tudományok tehát nem annyira azért tanítandók, hogy a leánykák azokban bizonyos jártasságot szerezzenek, hanem inkább azért, hogy általuk, mint felhasználható ismeret-anyagokon, a növendék leánykában fölébresztessék és lehetőleg kifejtessék a *szemlélődő, megfigyelő, kutató, képzetalkotó, összehasonlító* és *ítélő* értelem. Az egyes ismeret-ágak ne tekintessenek tehát önczéllal biró tantárgyak gyanánt a lányiskolákban; legyen a fő-czéljuk az, hogy az egyes részletek elsajátítása közben a növendékek arra képesítessenek, hogy másoknak értelmesen kifejezett gondolatait fel tudják fogni és magukban is fejlődjék a gondolkozási hajlam mellett az az ügyesség, a mely a gondolatoknak élőszóval avagy írásbelileg való helyes kifejezésében nyilvánul. A gyakorlati életben csak kevés nő érvényesítheti az iskolai tudományok nagyobb részét; de gondolkozás-, beszéd- és fogalmazásbeli ügyességre mindegyiknek szüksége lesz az élet rögös útain.

A gondolkozás és beszédbeli ügyesség mellett a női műveltségnek nélkülözhetetlen kiegészítőjeül tekinti ő a vallásos érzülettől áthatott kedélyt. Ennek képzésére nézve pedig a legbiztosabb útnak tartja Folnesics is: 1) a Krisztus vallásával való foglalkozást, még pedig a növendékek fejlettségéhez mért módon, 2) azon hitnek fölébresztését és megerősítését, miszerint Jézus tanai kétségbe vonhatlan kijelentései a teremtő Istennek. Szerinte az életben a legbiztosabb támasza lehet a nőnek az az erős meggyőződés, hogy az isteni hatalom parancsai rejlenek vallásának erkölcstanában.

A nőnevelés terén Folnesics szerint nem annyira a «külső műveltségre», mint inkább a valódi belső, szellemi műveltségre kell

törekednünk, hibásan járnak el tehát azon leánynevelő-intézetek, a melyekben a fősúlyt arra fektetik, hggy a leánykák külső magaviselete, modora az uralkodó szokásoknak megfelelővé tétessék. Nem ez a nőnevelés lényege, valamint az sem, hogy a növendékek valamely divatos nyelvet elsajátítsanak, s a zenében egy kis jártasságot szerezzenek és a finomabb női kézi munkák, csecsebecsék készítésében kitünőkké váljanak!

Azok, a kik a leányiskolákban az «*illendőség szabályainak*» ismertetését és a követésökben való jártasságot tartják a fődolognak, nem fontolják meg, hogy az az egyén, a kinek gondolkozó tehetsége alaposan kiképeztetett, a kiben a gondolatoknak kifejezéséhez szükséges ügyesség fejletlenül nem hagyatott, s a kinek szíve, kedélye nem maradt műveletlenül — az meg fogja itélni tudni, hogy minő magaviseletet érvényesítsen az életnek egyes körülményeihez képest akár az idegenek akár az ismerősök társaságában — míg azon egyének, a kik gondolkozásban és gondolataiknak kifejezésében gyakorlatlanok maradtak s a kiknek kedélyük fejletlenül hagyatott — bár mennyit tanultak is az illendőség szabályaiból, és akárhogyan bedresszíroztattak is a finomabb szokásokba, még is igen gyakran ferde helyzetbe juthatnak; mert nincs az az «*illemtan*» és nincs az a betanulható «*maga alkalmazás*», a mely az életben előfordulható minden egyes körülményre kiterjedhetne.

A ki csak azért vesződik valamely *idegen divatos* nyelvnek tanulásával, hogy azon «jó reggelt», «jó étvágyat» kívánhasson, avagy hogy az azon nyelven írt minden nemesebb izlést nélkülöző, mulattató olvasmányokkal tölthesse el idejét, annál az idegen divatos nyelvnek elsajátítása nem járulhat sem az értelemnek sem az izlésnek, sem a kedélyvilágnak tökéletesítéséhez.

Folnesics élesen kikel azon nevelő intézetek ellen, a melyekben a vallásoktatásra és a hiterkölcsi életnek gondozására nem fordítanak elegendő figyelmet s a melyekben minden más dolog eléje állíttatik a lelket nemesítő vallásos érzület gondozásának. Nem tud ő egyet érteni azokkal a pedagogusokkal, a kik a bibliai alapokra fektetett erkölcsi oktatás és nevelés helyett egyedül az emberi észre támaszkodó erkölcstannak és az úgynevezett *ész-vallásnak* hódolnak.

Kimutatja, hogy a hitnek fejlesztése mennyire szükséges az emberi társadalom czéljait tekintve, és hogy minő balgaság a nevelő részéről, ha a hitéletet azzal iparkodik megerősíteni, hogy észszel is föl akarja mindazt fogatni, a mit a lélek csak a hittel közelithet meg. Különösen azért oly fontos szerinte a nőnevelés terén a hitélet gondozása, mert vélekedése szerint a családi boldogság a családanya vallásos érzületének minőségétől függ. Az élő Istent félő, az irgalmas Istenben bízó, a mindent tudó és mindenütt jelenvaló, igazságos, szeretetben tökéletes Teremtőben rendithetetlenül hivő nő házi tűzhelyétől távol maradnak a lelkiismeretlenség, a hűtlenség, a szemérmetlenség stb. ördögei.

A család vallás-erkölcsi életének gondozója, boldogságának védője volt mindenkor a valódi műveltséggel biró anya; a hol pedig a családanyák lelkét nem hatotta át a vallásos érzület, ott mindig pusztulás és romlás vett erőt nemcsak a családi, hanem az állami életen is.

A miként pálczát tör az értesítő irója az oly intézetek felett, a melyekben csak az észnek kimüvelését tartják szükségesnek, úgy elitéli azokat is, a kik attól tartván, hogy az értelem felvilágosítása megronthatja a hitéletet, az észnek kimüvelését elhanyagolják. Tanítás, oktatás nélkül a nevelés terén nem juthat a kivánt eredményhez senki sem! Még a hitoktatás körében is csak az értelmen keresztül juthatunk növendékeink szívvilágához. A vallástan körében tehát ép oly szükéges az alapos magyarázgatás, mint bármely más tantárgynál. A hitbeli meggyőződés tételei nem hathatják a lelket kellőleg át, ha nem támogattatnak az értelem által is. A csupán csak a fantaziára ható hittanítás könnyen hátrányára válhatik a vallásos érzületnek. Ugyanezért azt hirdeti Folnesics, hogy a hitoktató is csak akkor hathat igazán nevelőleg a lélekre, ha a vallástani oktatás alkalmával az egyes hit és erkölcstani tételeknek, igazságoknak a növendékek fejlettségéhez mért szemléltetéséhez ért, ha fel tudja tanitványaiban az ezek iránt való érdeklődést kelteni és igy oda tud hatni, hogy a hit és erkölcstan tételei és igazságai az egyént egészen áthassák, kedélyét megnemesitsék és akaraterejét megszenteljék.

Az oktatás mellett a jó példát és a gondos szoktatást is fontos tényezőknek tartja Folnesics a női jellem fejlesztésének munkájában. Leírja, hogy miként szokta ő felhasználni az áhitatossági gyakorlatokat, a templomba járást arra, hogy növendékeiben a saját vallásuk iránt való érdeklődés az értelem fejlesztésével együtt eszközöltessék. Nemcsak hogy az egyházi szónoklatoknak tartalmát számon kéri növendékeitől, részint szóval részint írásban; de a hol csak alkalom kinálkozik, a rendes iskolai oktatás alkalmával is megragadja azt a vallásos érzület ápolása érdekében.

Hogy pedig a nevelést a kitűzött czéloknak megfelelőleg eszközölje, intézetének bizonyos családias jelleget adott, s lehetőleg mellőzte úgy a bejáró tanítókat, valamint az idegen nevelőnőket; maga volt növendékeinek édes atyjuk, felesége pedig az édes anyjuk. Egy értelemben voltak mind a ketten arra nézve, hogy a gondozásukra bízott leánykákban kifejlődjék a külső és a belső tisztaság és rend iránt való fogékonyság, hogy hozzá szokjanak a szerénységhez, önmegtűrtőztetéshez, mértékletességhez és a munkássághoz. Naponkint jókor felserkentettek a növendékek; nyáron 5 órakor keltek s friss hideg vízzel való mosakodás és felöltözés után elvégezték reggeli áhitatoskodásaikat; nyáron csak hideg tejből és kenyérből álló reggeliben részesültek; délben is egyszerű erőteljes, tápláló négy tál étel került eléjök. Hetenkint kétszer nagyobb sétákon megismerték a leányok a nehezebb fáradalmakat is. Az öntevékenységnek ébresztése czéljából nemcsak megengedtetett nekik, hogy bizonyos órákon tetszésük szerint foglalkozzanak oly dolgokkal, a melyek hajlamaiknak leginkább megfeleltek; de számon is kéretett tőlük, hogy mire fordították a rendelkezésükre bocsátott, kellő felügyelet mellett eltöltött időt. Bizonyos tisztán gépies női kézi munkáknak huzamosabb időn keresztül való gyakorlását azért nem helyeselte Folnesics, mivel arról győződött meg, hogy az ilyen gépies munkásság igen előmozdítja a merengésre, az álmadozásra való hajlandóságot a növendék leánykákban. Esténként a családias jelleggel biró házi isteni tisztelettel fejezetett be a napi munkásság; vasárnapokon és ünnepnapokon a templomba járásra nagy figyelemmel voltak Folnesics intézetében.

A fegyelmi eszközök közül határozottan elitélte F. az úgynevezett *érdem-rendjeleknek* alkalmazását. Felőlük így szól értesítőjében: «Ha itt-ott, — úgymond — az egyes leánynevelő intézeteket megszemléljük, azonnal feltünhetik előttünk, hogy miként büszkélkednek azokban az érdemjelekkel feldiszített növendékek. Az egyik a szelidség, a másik a tisztaság, a harmadik a rendszeretet, a negyedik a türelem jelvényét viseli tüntetőleg ruháján, sőt egyik másik a jó erkölcsökről tanuskodó érdemrendjeleknek egész kis gyüjteményét hordozza magán. Szintén csudálkozhatunk a fölött «hogy ezen leánynevelő intézetek bölcs vezetői a «*szerénység*» jelvényével még nem ékesitették fel növendékeiket! A rendjeleknek kedvelői úgy látszik nem tudják még méltányolni azt az igazságot, hogy a szerénység gyakorlása a legfontosabb és a legszükségesebb dolog volna a serdülő leánykákra nézve; mert mit ér a nő szerénység nélkül?! Szerintünk semmi sem alkalmasabb arra, hogy a növendék leánykákban a jóerkölcsökkel való kérkedést, a hiuságot dicsvágyat és más a női jellemhez épen nem illő hibás erkölcsi tulajdonságot túlságos mértékben meggyökeresztessünk, mint az érdemjeleknek alkalmazása. Nem hihetjük, hogy akadna gondolkozó ember, a ki a női jellemnek legszebb vonásai közé ne számítaná a csendes házi, családi körrel való megelégedést. A nagy zajjal történő nyilvános föllépési viszketeg, a szerzett érdemekkel való kérkedés eltorzítja a női jellemet.»

A Folnesics-féle értesítőnek második részéből kitünik, hogy jeles pedagogusunk leányiskolájában az oktatás vezetésével ketten foglalkoztak, t. i. maga az intézet tulajdonosa, és neje; csupán csak a zene és a táncz tanítását bizták bejáró tanitókra. Folnesics intezetének tantárgyai voltak: 1) *hit- és erkölcstan*; 2) *német nyelvtan*; 3) *magyar nyelvtan*; 4) *számtan és mértan*; 5) *földrajz és történelem*; 6) *természetrajz és természettan*; 7) *a nőkre nézve legfontosabb életviszonyokból folyó kötelességek ismertetése*. Ezen hét főtantárgyon kívül a fejlettebb növendékekkel elővette F. a görög és a római «Mithológiának» azon részleteit is, a melynek ismerete nélkül az újabb remekirókat nem lehet élvezni; ugyancsak ezen szempontból szükségesnek találta az általános eszthetikának főbb vonásokban való tárgyalását is, a legnagyobb tanítványok körében.

Folnesicsné a *franczia nyelvre* oktatta az intézet növendékeit, ugyancsak ő vezette be őket a *rajzolás* és *kézimunkabeli ügyességekbe* is; ezen utóbbi ügyességeket illetőleg nagyobb gond fordittatott általa azokra, a melyek szükségesek és hasznosak, mint azokra, a melyek

inkább csak a szépizlés tökéletesítését czélozzák, ámbár ezek sem hanyagoltattak el.

Az egyes tantárgyakról felvett tananyag részletezése a Folnesics-féle Értesítőben épen olyan eredeti, mint a milyen tanulságosak a módszertani megjegyzések, a melyeket az egyes tárgyakra vonatkozólag benne találhatunk. A *vallástant* illetőleg érdekes az értesítőben feltüntetett *tanmenet*, a melyből kitűnik, miszerint a régi budai pedagogus jónak látta a *vallás-tant* az *ember-tannal* szerves összeköttetésbe hozni. Ehhez képest a növendékek mindenek előtt megismerkedtek bibliai történeti alapon az ember rendeltetésével, azután természetrajzi úton az emberi test szerveinek természetével, az öt érzék jelentőségével, a lélekben mutatkozó erőkkel és tehetségekkel, a léleknek a testhez való viszonyával, az embert környező dolgok rendeltetésével. Ezen ismeretek közlése után összehasonlították a növendékek az ember természetét az állatok természetével és tulajdonságaival. Példákban állíttatott fel a tanítványok előtt az ember és az állat közötti nagy különbség. Az embernek és a természeti testeknek összehasonlítását követte az emberi erkölcsöknek, az erénynek és boldogságnak szemléltetése bibliai történetekben, azon benső ösztönnek kimutatásával, mely az embereket az Isten keresésére, parancsolatainak megismerésére készteti.

Az isteni kijelentés szükséges voltának kimutatása után megismerkedtek a gyermekek a «Szentírás» azon nevezetesebb alakjaival, a kik által régebben szólott Isten az emberekhez, végre az Isten fiával, Krisztussal, és a keresztény hit- és erkölcstani tételekkel; a szentségekre vonatkozó hittételekkel.

A nyelvtani oktatásra vonatkozó fejezetben sajnálkozását fejezi ki az értesítő írója a fölött, hogy növendékeinek nagyobbrészével nem foglalkozhatott oly mértékben a *magyar nyelvtannal*, mint a némettel; mert csak igen kevésnek volt anyanyelve a magyar. A kik nem tudtak magyarul beszélni az intézetbe lépésük idején, azokkal mindenek előtt a beszédbeli ügyességet sajátíttatta el gyakorlati úton; a grammatikai szabályoknak ismertetését azon időre hagyván, a midőn a magyar nyelvbeli ügyesség bizonyos fokig kifejlesztetett.

A magyar nyelvnek gyakorlati úton való közlése czéljából a német ajkú növendékekkel rendszeresen folytatott *beszédbeli gyakorlatok* tartattak, majd kisebb olvasmányoknak olvastatása és fordítása vétetvén velük elő, lassankint annyira haladtak, hogy egyes magyar kérdésekre élőszóval, sőt írásbelileg is meg tudtak felelni.

A magyar nyelvben jártasabb növendékek nemcsak a rendes olvasó könyvből olvasták az egyes olvasmányokat, hanem tárgyaltak némely, kisebb-nagyobb hazafias szellemben írt műveket is. Ezek közül megemlíti az értesítő: 1. a *Horvát István és Schwartner Márton közt folyt vitairatot*, a melyből a növendékek megismerkedtek Nagy Lajosnak és Hunyadi Mátyásnak a magyar nemzet körül szerzett érdemeikkel, 2. Horváth Endrének azon költeményét, a melynek czíme: «*A nemes szívű magyarokhoz a pesti nemzeti teátrom ügyében*». 3. Ugyancsak «*Horváth Endrének Horváth Istvánhoz írt verseze-téből*» több részt megtanultak könyvnélkül is, hogy elszavalhassák azokat.

Mély hazafias érzelemmel szól Folnesics értesítőjében arról, hogy mennyire kivánatos sőt szükséges volna a haza érdekét tekintve a magyar nyelvnek leány iskoláinkban és nevelőintézeteinkben való lelkiismeretes gondozása. — «*Azt akarjátok — úgy mond ő — hogy a hazaszeretet áthassa az ifjúság lelkét, kedélyvilágát: oh akkor ne hanyagoljátok el nemzeti nyelvünknek tanítását és művelését iskoláinkban és különösen ápoljátok azt a leánykák tanintézetében; mert leánykáinkból idő multán anyák válnak, a kik csak akkor lehetnek képesek a hazaszeretet szent érzületét az anyatejjel gyermekeikbe oltani és nemzedékről nemzedékre örökül hagyni s a nemzeti önérzetet fiaikban, leányaikban nagyra nevelni, ha nem lesz idegen előttük a magyar nyelv, ha azt minden más nyelvnél jobban értik, mindenek fölött szeretik.*»

A *német nyelvtani oktatás módszere* Folnesics értesítőjében hangosan hirdeti, hogy derék hazánkfia, ha nem költözik egy két évi működés után Bécsbe, tevékenysége által a magyar pedagogiai elmélet irodalmának mezején is kiváló szolgálatokat tehetett volna nekünk.

Folnesics a nyelvtani oktatás körében a következő tanítási menetet alkalmazta:

A legalsó fokon *beszéd- és értelem-gyakorlatok* vétettek elő, a melyeknek czéljuk volt, hogy a növendékek az egyes tárgyakat és azok tulajdonságait megismerjék és helyesen megnevezni megtanulják; a midőn a tanítványok bizonyos mennyiségű szókincshez jutottak, egyes kedvező esetekben, bevezettettek nehány általuk ismeretes dolognak önálló megnevezésébe, a szóalkotásba, a szóképzésbe és a szóösszetételbe. E mellett gyakoroltattak a képzett és összetett szóknak elemeikre való szétbontásában. A második fokon az adott mondatok megszemlélése után gyakorolták a tanítványok a mondatok alkotását. Előbb egyszerű és összefüggés nélkül egymás mellé állított mondatokat készítettek, később összetetteket és egymással tartalmukat tekintve is összetartozókat. E közben megismerték a legfontosabb alaktani és mondattani szabályokat; a legbehatóbban tárgyaltattak a kötőszókra, az igékre, a névmásokra és a névutókra vonatkozó nyelvtani tételek. A grammatikának tankönyv szerint való rendszeres tanítása csak akkor vétetett elő, midőn a növendékek a beszéd és értelemgyakorlatok alapján a legszükségesebb ismereteket elsajátították. A nyelvtani írásbeli dolgozatok szigorúan a tankönyv menetének megfelelőleg készültek és a legnagyobb gond fordíttatott a helyesírás elsajátítására.

Az irálytan egyes tételeit példákon szemlélték a nagyobb növendékek és a költészettan elemeibe is bevezettettek annyira, hogy egyes kisebb remekművek szépségeit önállólag is fel tudták fedezni.

A fogalmazási gyakorlatok az alsó fokon abból állottak, hogy a növendékek az egyes olvasmányokat úgy másolták le, hogy az egyes kifejezéseket más alkalmasakkal kicserélték, az összetett mondatokat, nevezetesen a körmondatokat egyszerűekké bontották fel, a feladatul szolgáló olvasmányból szándékosan kihagyott részleteket önállóan megalkották és az olvasmányba beleillesztették, majd adottt kérdések nyomán kisebb nagyobb állat-, növény- és eszköz-leírásokat készítettek, később pedig, csupán tárgyak állíttattak a növendékek elé, oly czélból, hogy azokat önállólag leírják. Az egyszerű leirásokat az összehasonlítások követték; az ügyesebb nö-

vendékek az eléjük adott közmondásoknak és példabeszédeknek körülírását is megkisérlették, a tanító útmutatása nyomán.

A magasabb fokon a növendékek az elbeszélő költeményeket prózába tették át, kicserélvén a költői kifejezéseket egyszerűkkel, az egyszerű irálylyal írt elbeszéléseket pedig válogatott szép kifejezésekkel próbálták feldiszíteni. Az előhaladottabbak az elbeszélésekből párbeszédeket s a párbeszédekből elbeszéléseket alkottak, majd meg a hallott elbeszéléseket írták le szabadon, emlékezetből megbővítve avagy összevonva azokat. A legügyesebbek az egyes olvasmányok vázlatának összeállításával és egyes adott olvasmány-vázlatoknak kibővítésével is megpróbálkoztak. A közéletben előforduló ügy- és okiratok készítése és a levelek írása is rendesen gyakoroltatott a nagyobb növendékekkel. A szabad előadás gyakorlására minden oktatási órán nagy gondot fordított Folnesics. Hogy mi módon használta ő fel a nyelvtani oktatást a szépérzéknek, a szépizlésnek fejlesztésére, erre vonatkozólag egyik növendékének naplójából vett részlet szól a legvilágosabban. Legyen szabad abból egy kivonatot bemutatnom.

Pénteken, aug. 11. 1815. «*A sántáról és vakról*» szóló mesét az első betűs táblázat szerint könyv nélkül megtanultam, s az oktatási óra alatt elmondtam. Azt a kérdést tárgyaltuk ma, hogy miért mondható szépnek ez a mese? Erre a kérdésre a következő öt feleletet, állítottuk össze, tanítónk vezetése mellett:

1. Szép ez a mese, mivel a mint azt olvassuk, szintén látni véljük a sántát és a vakot, a mint azok egymással beszélnek, a mint a sánta rátapint a vaknak egészséges erőteljes vállára, hogy arra fölkapaszkodjék. Ha jól tudnék festeni, az egész jelenetet úgy ábrázolnám, hogy rajzolnék egy stb.

2. Tetszik a mese, mert a benne létező részletek összetartoznak és egy egységes képet alkotnak. Hiányos volna a sánta képe a mesében, ha nem volna benne megemlítve a mankó stb.

3. Szép a mese, mert nyelvezete, a benne előforduló kifejezések helyesek, élénkek, festőiek. Élénkké teszik a mesét a jól választott jelzők, p. o. *egészséges* váll, *ép* láb és ezek a kifejezések: *az én lábaim a te lábaid, a te szemeid az én szemeim* lesznek. stb.

4. Szép a mese, mivel erkölcsi igazságot hirdet. «*Az egyik ember a másikon segít*» ez a tétel erkölcsi jóságot tanít, «*így mind a ketten könnyebben boldogulhatnak*», ez pedig kétségbe vonhatlan igazságot állít stb.

5. Szép a mese mivel az erkölcsi igazságot valóságban meg is történhető példában mutatja föl, stb.

Folnesics intézetében a növendékeket szép és olvasható írásra szoktatták, nem írattak velük fölötte sokat, de megköveteltek, hogy a mit kezükből kiadnak, az tiszta, rendes, arányos, csinos legyen mind alakilag mind tartalmilag tekintve; a napló vezetéséhez is mindegyik növendéket hozzá szoktatták.

A számtani oktatás módszerét is érdekes tanmenetben mutatja be az értesítő, sajnos hogy a füzetnek ezen részét a tér szűke miatt itt nem mutathatom be.

A földrajzi és történeti oktatás menetéről a következőképen számol be Folnesics:

«Növendékeim Buda városából kiindulva, egy képzetbeli utazást tettek a világban. Megismerték Budának és Pestnek nevezetességeit, a környék szebb pontjait, mulatóhelyeit. Magyarország megyéinek, azok kiterjedésének térképen történt megszemlélése után megtanultak egyet mást hazánk nevezetesebb hegyeiről, folyóiról, tavairól, az ország fontosabb termékeiről és éghajlati viszonyairól.»

A Kárpát vidék fürdőhelyeinek, bányáinak, iparának, kereskedelmének leirása után az ország bortermelő vidékeiről tanultak némely szükséges tudnivalót. Az Alföld ismeretével kapcsolatban előadtam növendékeimnek hazánk földmivelési és baromtenyésztési viszonyairól a legfontosabb ismereteket.

Külön időt fordítottam arra, hogy tanítványaim megismerjék a *magyar nemesség jogait és kötelességeit*, és a magyar nőre vonatkozó törvényeket; ezután rövid képben bemutattam növendékeimnek hazánk multjából a legkiemelkedőbb történeti eseményeket. Előadtam a hunok rövid történetét; az egyes magyar királyokról szóló verses gyűjtemény tartalmát pedig bővebben elbeszéltem; részletesen tárgyaltam Mária, Erzsébet és Mária Terézia magyar királynők életrajzát. A legrészletesebben szólottam növendékeim előtt a legutolsó félszázad eseményeiről. A magyar egyházi és a világi méltóságokról is közöltem a szükségesebb tudnivalókat.

«A nagyobb növendékekkel megismertettem Európa nevezetesebb országait, hegyeit, vizeit, sikságait, termékeit, éghajlatát; bevezettem őket a térképek fogalomjegyeinek olvasásába. Képzeletbeli utazások közben elmondottam tanítványaimnak egyet-mást Európa egyes népeinek szokásairól, erkölcseiről és műveltségi állapotáról. Ugyancsak nagyobb növendékeimmel átvettem a világtörténelemből egyes részleteket, különös figyelemmel az emberiség művelődéstörténetének nagyobb mozzanataira.»

A természetrajz és természettan tanítását úgy eszközölte F., hogy olvastatott növendékeivel a Mezler által leányiskolák számára szerkesztett kézikönyvecskékből egyes olvasmányokat a házi állatokról, a gazdasági növényekről és a fémekről. Az egyes mérges és gyógyerővel biró növényeket, a melyek Buda határában előfordulnak, séta közben ismertette meg növendékeivel és azután leiratta azokat élő szóval és írásbelileg. Tanultak a leánykák kézi könyvük nyomán a testek általános tulajdonságairól, a természeti tünemények okairól, nevezetesen a föld forgása folytán előálló napszakokról, és évszakokról, a hold változásairól, a szélről, földrengésről, tűzokádó hegyekről, nap- és holdfogyatkozásról, a hőmérőről és légsúlymérőről.

A technologiából és a háztartástanból szemléltetési képek segítségével megismerkedtek az eczetgyártás, a selyemtenyésztés és szövés munkájával, a malmokkal, a papirgyártással, a gyümölcsök és más élelmi szerek eltartásának módjaival, a kenyérsütés elméletével stb.

Az árú-ismeretekből közöltetett a fűszerekre, pecsétviaszkra, a csipkenemekre, vászonra, czukorra stb. vonatkozó tudni való; megismerkedtek továbbá az ezen dolgok megitéléséhez szükséges fogásokkal és azon helyek leírásával, a hol ez árúczikkek nagyban találtatnak vagy készíttetnek.

A női háztartás megismerése czéljából olvasták a növendékek Folnesics hat kis könyvecskéjének tartalmát, melynek címe: «*Sechs kleine Geschichts-Erzählungen, als erste Vorbereitung zu den sechs häuslichen Verhältnissen des Weibes*», melyek 1815-ben Leyrer «*Gyermek-könyvtárában*» jelentek meg Pesten.

Ezen könyvecskék elbeszélésekben ismertetik meg a leánykákkal: 1. *a barátság* kötelékeinek fontos voltát, 2. a *testvéri* viszonyból származó kötelességeket, 3. az *anyai tisztel* járó teendőket, 4. a *házi asszony* kötelességeit szemben a cselédséggel, 5. a gazdaasszony teendőit a háztartást illetőleg, 6. a *vendégek* és a *társaság* iránt tanusítandó magaviseletnek szabályait. Folnesics értesítőjének ezen részlete, valamint a nevezett könyvecskéknek tartalomjegyzéke is arra vall, hogy már ezelőtt 70 évvel is egészen tisztában voltak egyesek azzal, hogy mi módon kellene a nemzeti nőnevelés ügyét

az egyes leánynevelő-intézetekben és iskolákban szolgálni. Ezúttal nem ismertethetem meg olvasóimmal ezt a régi hazai «Gyermek-könyvtárt», melyet Leyrer adott ki századunk elején; sőt a nélkül, hogy a régi «Értesítőnek» azon részleteiről is megemlékezném, melyek a növendékek névjegyzékét, egy bizonyos szülővel folytatott társalgást, három növendéknek jellemzését és az író bucsú-szózatát foglalják magukban, befejezem ezen kis történeti képet azon hittel, hogy nem csak érdekes, hanem egyúttal tanulságos tényeket is sikerült olvasóinkkal közölnöm Buda városának tanügyi multjából.

(Budapest) PÉTERFY SÁNDOR.

A NŐK MAGASABB MŰVELTSÉGÉNEK HASZNA.*

(Mrs. Fawcett beszéde a Bedford College növendékeihez.)

Azt hiszem mindnyájan, kik jelen vagyunk, ismerjük a tanuló életét. Tudjuk saját tapasztalatainkból vagy másokéból, mennyi türelemre, kísérletezésre van szüksége a tanulónak, hogy előre haladhasson. Mindnyájan éreztük, vagy láttuk a tanuló aggodalmát és kétségét a kikerülhetetlen vizsgálat előtt, a siker gyönyörét, mely újabb kísérletre ösztönöz, s a balsiker, tévedés leverő hatását, mely a legjobb esetben, ha t. i. a tanuló nem enged egy könnyen, ismetlésre kényszerít. A remények és kétségek szakadatlan lánczolata teszi a tanuló életét igazán boldoggá. Nincs ez életben pangás, folyton

* E czikket a következő sorok kiséretében kaptuk: «T. Szerkesztő Ur! Midőn Mrs. Fawcett «A nők magasabb műveltségének haszna» czímű czikkének fordítását becses folyóiratába beküldeni bátor vagyok, engedje meg, hogy néhány szóval megemlékezzem e fenkölt lelkű nőről, ki olv őszintén munkálkodik azért a czélért, melyet czikkében közvetlenül a Bedford College növendékei, de közvetlenül minden egyes nő elé tűzni igyekszik. Mrs. Fawcett egyike azon angol nőknek, kik a női eszményképről nem csak beszélnek, vagy irnak, de kik ez eszményképet példájukkal igyekszenek megvalósítani; egyike azon nőknek, kik megmutatták, hogy magasabb műveltség csakis fejlesztőleg hathat a nő erényeire, hogy ész és szív mily jótékony befolyást gyakorolhatnak egymásra, s hogy a nőiesség csak nyer bájában, ha lelki bátorsággal párosul. Mindenütt ott van, a hol valamely nemes czél elérése forog kérdésben. Élénk részt vesz a nevelés ügyének előmozdításában; tagja a Bedford Collegeet vezető társaságnak (Committee of Education), mely College tanulói számára e czikket írta volt. Szerencsés voltam e felolvasáson jelen lehetni, s így alkalmam volt a közvetlen hatást szemlélni, melyet a czikk a jelenlevőkre, különösen a tanulókra (16 évet meghaladott fiatal nők) gyakorolt. Azt hiszem, a pillanat befolyása alatt, mindnyája elhatározta, hogy e czélért, az egyedüli igaz czélért, fog mun-

közvetetlenül maga előtt látja a tanuló a czélt, melyet elérni óhajt. Minden nap, úgy szólván minden óra munkára hívja testi és szellemi erőit, alkalmat nyujt ezek fejlődésére s megteremti ez által azt a boldogságot, melynek forrása és jutalma egy és ugyanaz. E nyugodt boldogság azonban nem tarthat örökké. Bármily buzgó is a tanuló munkájában, az az idő bizonyosan el fog jönni, midőn lelkében önkénytelenül felmerül a kérdés, mi haszna van mind ennek? midőn a tudomány, bármely gyönyört nyujtott eddig, nem elégíti ki a szomjas lelket. Ismerős e tárgy minden kutató lélek előtt. Ez adott lételt Göthe «Faust»-jának s erre vonatkozik Szent Pál remek mondása «Ha ember vagy angyal nyelvén beszélek is, de szívemből hiányzik a felebaráti szeretet, hangzó rézhez, vagy csengő czimbalomhoz vagyok hasonló».

kálkodni. De ha csak néhányban is sikerült Mrs. Fawcettnek a czél iránt valódi lelkesedést kelteni fel, olyat, mely nem röpül el a szó elhangzásával, de a mely munkára hívja a test és lélek erőit, oly munkát végzett, melyért minden nő hálás lehet.

A szegények gyámolítása, testi és lelki nyomorúságaiknak (mert hisz e kettő csaknem mindig együtt jár) enyhítése Mrs. Fawcett egyik főgondját képezi. Midőn a czikk lefordítása ügyében nála látogatást tettem, élénk érdeklődéssel kérdezősködött a magyar társadalmi és iskolaélet viszonyairól, többek között, hogy a magyar nők, függetlenül minden városi és állami főhatóságtól, mit tesznek a szegények gyámolításának érdekében. Mrs Fawcettnek e kérdése komoly gondolkozásba ejtett, feleltem rá valamit, hogy igen a magyar nők is igyekeznek a szegények testi és lelki nyomorát enyhíteni, oh de e pillanatban éreztem, hogy nem felelhettem úgy, mint szerettem volna; éreztem, mily távol állunk mi attól a czéltól, melynek Mrs Fawcettel együtt számos angol nő hű munkása. Mi az, mi őket e lelkes, szép munkára ösztönzi és képesíti egyszersmind? A szeretet, a felebaráti szeretet ereje. Nem várnak ők a városi és állami hatóságokra, hogy a szegények sorsán enyhítsen, hanem ösztönözve a női erények egyik legnemesbike, a könyörületesség által, munkához látnak és csodákat művelnek, — mert az Isten áldása van e nemes szívű nők munkálkodásán. Méltó büszkeséggel gondolok gyakran e messze távolból hazám leányaira, kik oly sok mindenben igazán kitünők, mért ne tünhetnének ki a felebaráti szeretet s a könyörületesség gyakorlásában is, hisz ezer meg ezer rá az alkalom. Nem mondom, hogy mi semmit sem teszünk, de látom, hogy mások mit tesznek, s hogy mi nem teszünk eleget. — Érzem, hazám tanítónői, hogy nekünk kell jó példával elöjárni. A jó példa még eddig mindig vonzott! A legszívesebb üdvözlettel Berta Ilona.»

Olyan örök igazság ez, mely az idők folyamában százféle újabbnál újabb alakban testesült meg, s azt hiszem nem csalódom, mikor azt állítom, hogy a jelen idő leánytanulói épen oly mértékben érzik ez igazságot, mint érezték, s érzik fivéreik. Megfigyeltem a cambridgei egyetemen, a University Collegeban (London) s egyéb központi intézetekben fenálló női vitatkozó egyletek munkálkodását s örömmel tapasztaltam, mily gyakran foglalkoznak a kérdéssel: mily hatással van a magasabb míveltség megszerzése a női jellemre. Alig van női kollegium, melyben meg ne vitatták volna: előmozdítja-e a magasabb műveltség az önzés fejlődését a nőkben, vagy sem? Jele ez annak, hogy az ismeretgyűjtés izgalmai között sem feledik leányaink, hogy csupán nagy mennyiségű tudományszerzés nem képezheti az élet czélját. Vizsgálódva néznek előre, hogy az út, melyen haladnak, mily czélhoz vezet? vajjon megfelel-e az övéknek? s tovább haladnak rajta, vagy letérnek róla a szerint, a milyen eredményt konstatálnak. — A kérdés nagyobb terjedelművé válik így: mi az élet tulajdonképeni czélja? — ha erre a kérdésre helyesen megfelelünk, úgy a többi e kérdés alá tartozó másodrendű dolognak, mint: tanulásnak, egészségnek, gazdagságnak is megtaláljuk természetes helyét és értékét. Joggal tekintjük e felsorolt dolgokat áldásoknak, de értéküket a szerint kell osztályoznunk, a mily mértékben nyujtanak segítséget, hogy az élet valódi czélját elérhessük, mely czéllal össze nem téveszthetők.

Nem régiben a «Britaniai Orvosi Társulat» egyik gyűlésén dr. Moor újolag népszerűséget akart szerezni annak a régi, téves nézetnek, hogy a nő rendeltetése, életének egyedüli czélja csakis az, hogy feleség és anya legyen. Ez a czél mindenesetre elsőrendű, de nem egyedüli s magában nem kielégítő. Jezebel és Borgia Lucretia feleségek és anyák voltak. Menjünk inkább vissza Szent Pálhoz s kérdezzük, nem kellene-e életczélunkká tennünk annak a szeretetnek gyakorlását, melyről ő beszél? Oly gyakran halljuk a felebaráti szeretetet emlegetni, hogy a szó mintegy elveszti hatását ránk nézve de ha benső jelentőségére gondolunk, nem a szóra, de magára a szeretetre, az önfeláldozó, odaadó szeretetre, határozott feladatot látunk magunk előtt, melynek megoldása abban áll, hogy azoknak

életét, kik velünk együtt, vagy utánunk élnek, buzgó munkálkodásunk által megkönnyítsük. Ez volt életfeladata, életczélja minden igazán nagy léleknek a világ fenállása óta; s e czélt mindenki, a legkisebb ép úgy magáévá teheti, mint a legnagyobb.

Azt hiszem, hogy a jelenben különösen a nőknek könnyű e czélt határozottá és gyakorlativá tenni. Carlyle túlságba megy, mikor egyik levelében nejének mintegy feladatává teszi, a nőnek magasabb álláspontra való helyezését. «Gyakran mondom neki», írja, «sok tenni valója lenne, ha képezve volna reá, felszabadítani nemét a hiúság, gyermekesség, gyámoltalanság kötelékei alól, szabaddá, bátorrá tenni a nélkül, hogy nőiességge hiányt szenvedjen». Kevés remény van a felemeléshez, ha önhitten folyton azt hajtjuk, hogy a nők gyermekekhez váltak hasonlókká, s tehetetlenségbe sülyedtek. Erőtlen, tehetetlen bábúból sohasem válhatik bátor, derék nő. De eltekintve e túlságos kicsinyléstől, nem nyujt-e minden fiatal nő egész életére elég munkát az a feladat, hogy a nő általános értékét emelje az által, ha segít az akadályokat elgördíteni, melyek szellemi tehetségeinek, erőinek fejlődését meggátolni igyekeznek; ha a szabadság áldását érezteti e tehetségekkel; s ha arra törekszik, hogy a nő jogait és kötelességeit a helyes világításba helyezze.

Ha kihagyjuk a fentidézett mondatból azt a részt, melyben Carlyle kicsinylését fejezi ki, talán kevesbítjük tudományos értékét, de minden esetre gyakorlatibbá és használhatóbbá tesszük. Nem tekinthetjük-e a következő átalakításban felhívásnak a kor leányaihoz: «Mondom, sok dolog vár reád, ha képesnek bizonyulsz a munkára, felemelni nemedet a lelki szabadság és bátorság magaslatára». Ti, kik ezt tűzitek életczélúl magatok elé, a hozzá való eszközöket részben mint tanulók szerezhetitek meg. Tapasztalni fogjátok, hogy türelem és törekvés nélkül semmire sem mehettek; megismeritek ezeknek, továbbá a fáradozásnak, pontosságnak stb. értékét; be fogjátok látni, hogy a czélhoz, mely felé törekedtek, nem vezet rózsás út, de hogy minden, mi elnyerésre érdemes, csakis önmegtagadó munkásság és ismételt kisérletezés által érhető el.

Voltaire Montesquieuről értekezve így ír: «Az emberiség

elvesztette életczélját, de ő, t. i. Montesquieu, ismét megtalálta azt». Az emberiség felének legalább életczélja még nem elég határozott s nem tökéletes.

E feladat elvégzése részben a jövő nemzedék leányaira vár. A munkának mily végtelen sok ágát öleli fel e feladat! Legnagyobb haladást a nevelés körében mutathatunk fel, de a czél elérésétől mily távol állunk még itt is! Mrs Lynn Linton egyik czikkében csakis gazdasági szempontból vizsgálja a nevelés kérdését, midőn azt mondja, hogy kidobott pénz, mit a kollegiumokra fordítunk, ha az azokban szerzett ismeret nem képesíti a tanulót a pénzszerzésre. Sajnos, vannak és lesznek emberek, kik a nevelést ily oldalról fogják fel. Nem valami magas felfogás. A nevelés értékét nem lehet L. S. D.-ban (forintokban és krajczárokban) kiszámítani. Csak szánakozni tudunk, mikor Mrs Lynn Linton azon megjegyzését olvassuk, hogy a pénz, melyet leányaink nevelésére fordítunk, nem hajt kamatot, ha férjhez mennek. Nem állhatom meg, hogy Hoodot ne idézzem, midőn önmíveléséről beszél.

«Gyenge egészségem, a könyvek szeretete, s a vágy, hogy ezeket megismerhessem, korán a költők és bölcselkedők társaságába vont. Ezektől a néma tanítóktól, kik gyakran többet tesznek szellemi érdekeinkért, mint az atyák, s mindig többet, mint a keresztatyák, ezektől a szelíd vezetőktől, kellemes társaktól tanultam valamit, mi közelebb vont a Legtökéletesebbhez. Mint közvetítők állottak köztem és Isten között. Eloszlatták előítéletemet, megbüntették szenvedélyeimet, meglágyították szívemet, megtisztították izlésemet, felemelték lelkemet és vezették, irányították akaratomat. Az emlékezet holdjával s a remény ragyogó napjával világították meg lelkemnek éjét, s a lélek látni és munkálni kezdett.»

Az előbbi üres mondás, hogy a férjes nőnek nincs szüksége a műveltségre, a helyes színvonalra sülyed, midőn egy tiszta lélek ily nyilatkozatát olvassuk.

Nincs szándékunk a gazdasági szempontot szem elől téveszteni, s igaz örömmel üdvözölnénk, ha a nők számára több foglalkozási ág és változatosabb munkakör nyilnék meg, hogy tehetségeiket érvényesíthessék; örömmel üdvözölnénk, ha a nők nevelésének költségei

is kevesbíttetnének, mint a hogyan kevesbíti a parlament a férfiak tanulásának költségeit. Jelenleg még nem dicsekedhetünk a kincstár nyilvános elismerésével. Csakis nagy egyetemeink nyitották meg osztályaikat nőink előtt s a férfi és nő tudományára még ezekben sem alkalmaznak egyenlő mértéket. A mult napokban a cambridgei egyetemen a modern nyelvek ismeretében két nő bizonyúlt legavatottabbnak, de míg a férfiak, kik sokkal hátrább állottak, elismerő érdemjelben részesültek, a nőket ez alól teljesen kizárták.

Az orvosi tudomány terén is sok még a tenni való, bár a multtal szemben határozott haladást konstatálhatunk. Igaz, hogy van Londonban egy női orvosi iskola, s hogy a londoni egyetem orvosi kara megnyilt nők számára is, de londoni kórházainkban, melyek oly kitünő alkalmat nyujtanak a tanulásra és gyakorlásra, alig látunk nőket alkalmazva. A nők csaknem mindnyájából féltékenyen ki vannak zárva, gyakran még azokból is, melyek különösen női- és gyermekbetegségekkel foglalkoznak.

Ha a nő helyzetét az iparral szemben vizsgáljuk, sok, sok javítni valót találunk. Mindnyájan hallottuk tavaly télen a Mansion House Comittee jelentését arról, hogy mily hallatlan keveset szereznek a varrónők London keleti részében. Egy tuczat «lawn-tennis» kötény megvarrásáért, csinosan kiállítva, fodorral diszítve, nem kap többet egy varrónő, mint $3^1/_2$ d.-t ($27^1/_2$ kr.). Ujabban a British Association egyik gyűlésén Mr. Westgarth e tárgyról értekezve kimutatta, hogy egy varrónő heti rendes keresete London keleti részében 6 s. (3·60 frt). Ha ez igaz, úgy nem lehet csodálni a borzasztó nyomorúságot, mely a testet és lelket egyaránt elsorvasztja, tönkre teszi. E baj csak úgy orvosolható, ha az ipari foglalkozások több ágát nyitjuk meg a nők számára; ha több figyelmet fordítunk ipari képzésükre; ha előmozdítani igyekszünk az együtt munkálkodást úgy a szerzésben, mint a fogyasztásban. Jelenleg nyertünk egy kis ütközetet, nem az által ugyan, hogy az iparos foglalkozások ujabb ágát nyitottuk meg a nők számára, hanem az által, hogy megakadályoztuk a kormány működését, mely egy iparág elzárását czélozta. Csak egy hajszálon függött, hogy az angol szénbányákban dolgozó mintegy 5000 nőt kenyerétől meg nem fosztotta egy szabad állam. Több

év óta számos nő nyer alkalmazást a postánál s működik igen szép eredménynyel. Az állásokra több a pályázó és versenyző, mint kellene, csak legújabban is 145 állás betöltésére 2500-an jelentkeztek. Bár a nők a postánál igen alkalmasoknak bizonyúltak, s bár a közönség sokat meggazdálkodhatna a női munka felhasználása által, mind ez ideig nem történtek kisérletek, hogy a foglalkozások más ágait is megnyitották volna a nők számára.

Nincs szándékom politikai kérdéseket fejtegetni, de mindenesetre különösnek találom — ha dr. Moor szerint a nő rendeltetése és egyedüli életczélja az, hogy feleség és anya legyen — hogy a feleségnek törvényes állása oly távol van attól, a hol lenni kellene. Ideálunk, hogy a feleség barátja, szerető, rokonlelkü társa legyen férjének, éber őre, gyöngéd vezetője gyermekeinek, de a törvény nem ismeri el a férj és nő egyenjogúsát és épen semmi jogot sem ad a nőnek, hogy gyermekeit férje életében vezethesse és oltalmazhassa. Ha pl. a férj gépész lángész s újonnan feltalált repülő gépjének hatását nyolcz éves gyermekén akarja megkisérteni, az anyának nincs több törvényes joga az apa e bogarának megakadályozására, mint akármelyik idegennek.

Ha indiai társaink helyzetét tekintjük, látni fogjuk, hogy a nő álláspontjának emelése, mily égetőleg szükséges. India nagy részében a gyermek-házasságok barbár szokását a törvény szentesítette s a nép gyakorolja. 5—6 éves gyermekleánykákat férjhez adnak csak valamivel idősebb fiúcskákhoz, néha meg öreg emberekhez, kik nagyapáik lehetnének. Nem régiben a következő eset fordult elő a bombayi törvényszék előtt. A leány az esküvő s azon idő között, midőn csakugyan férjhez kellett volna mennie, igen jó nevelésben részesült, a fiú, a «Times» szerint parasztnak nőtt fel. Midőn a férj a házassági szertartásra, mint megtörtént dologra, hivatkozott, a nő megtagadta annak érvényességét s az eset a bíróság elé került. Egy bíróság a nő mellett, kettő ellene nyilatkozott. A legfelsőbb bíróság ítélete fog dönteni a szerencsétlen nő sorsa felett. Ez időből kelt levelében így ír egyik angolországi barátnőjének: «A mint a dolgok mostanában állanak, kevés reményem lehet a sikerhez. Itt Indiában csaknem minden benszülött nép a nő jogainak érvényre jutása

ellen működik. Szomorú és különös, hogy ugyanaz a törvény, mely a férfinak jogot ad a többször való nősülésre, a nőnek még az elválást is megtagadja». Még elképzelni is borzasztó a szegény nő szomorú sorsát, ha utolsó kisérlete nem sikerül, egész életére egy férfi rabszolgája lesz, ki iránt csak ellenszenvet érezhet. Sokáig időzhetnék az indiai nők helyzetének vázolásával, sajnos e példa csak egy a nagyon sok közűl. Magam is hallottam féligmeddig gúnyosan megjegyezni, hogy az angol nép, különösen az angol nők felebaráti szeretete csak a feketebőrűek iránt nyilvánúl teljes erejében, hogy míg Boorioboolagha lakóinak sorsa részvétet kelt bennünk, addig a Whitechapel (London legszegényebb része) nyomora meg nem indít. Ha ebben a gúnyos mondásban van valami igaz, úgy bizonyosan akad angol nő, ki az indiai nők érdekeiért fog munkálkodni, azoknak érdekeiért, kik még mindig a törvény által szentesített kegyetlen szokások áldozatai.

Több esetet említettem, melyekben törvény és szokás egyaránt igazságtalanúl jár el a nővel szemben, de reménylem nem tettem ezt elkeseredve, legalább nem volt szándékom. A folyton fejlődő és előrehaladó társadalomban a nőnek helyzete sokat változott és folyton változik. A bajok, melyek e tekintetben panaszra adnak okot, csak a régi társadalom maradványai, de a szükséges változás nem állhat be türelmes, odaadó munkálkodás nélkül. A nő álláspontjának emelésére, sorsának javítására óhajtanám figyelmeteket felhívni. Minden egyes nőnek kötelessége közreműködni, hogy a nő helyzetét a legműveltebb társadalom követelményeivel összhangzásba hozni segítse. Ha ezt tűzitek életetek czéljává, iskola- és családi életetek minden egyes mozzanata nyerni fog értékében. Megszabadúltok az egyéni nagyravágyás nyügétől, megfeledkeztek önmagatokról a czél kedvéért és sikereiteket neki szentelitek. Többre fogjátok becsülni az ismeretek szerzését, többre szellemi erőitek fejlesztését, ha láthatjátok, hogy a czélhoz ez által közelebb juthattok. Mindenki életében eljő az idő, midőn hallani fogja a kijelentést, mit Baruch hallott: «A magad dicsőségére munkálkodol? — jobb nem munkálkodnod». Boldogok, kiket nem egyéni szerencsétlenség, csalódás, vagy megalázott nagyravágyás tanított meg, hogy e mondásra figyeljenek, de

kik mindjárt a kiindulásnál a helyes útat választották, azt az útat, mely a mások jólétének megteremtéséhez vagy legalább is czélozásához vezet. Azok, kik már régebben ez úton haladnak, melyet én kijelöltem, jól tudják, mily befolyással van a czél szemelőtt tartása cselekedeteikre, sőt ezek minden részletére, jól tudják, hogy közvetlen környezetük a czél hatását első sorban is saját személyükön figyeli meg, s a mit talál, a szerint ítél. «Azt hiszem mindnyájan lángeszűek, legalább elég lyukas a kötőjük» írta egy leányka haza az idegen család tagjairól, kiknél tartózkodott. Nektek sohase legyen rongyos a kötőtök! (metaforailag) s míg a nő életczélját számosbítani igyekszünk s ez által a nő eszményképét bizonyos mértékben megváltoztatjuk, legyünk vigyázók, legyünk nagyon óvatosak, hogy megtartsuk a régi ideálból azt, mi benne szép, jó és igaz. Részvét, szelídség, könyörületesség és lelki tisztaság maradjanak az első helyen; s higyjétek el, hogy ezek a lelki bátorsággal és határozottsággal a legszebb összhangra hozhatók. Legyen a nő eszményképe Carlyle szavaival élve «A nőiességnek szabadsága és lelki bátorsága» (vagy «Szabadság és lelki bátorság a nőiesség zászlója alatt»). Az erő sohasem oly hatalom, mint ha szelídséggel és lelki tisztasággal párosúl. A «poet laureate» (Tennyson) is erre tanít, midőn Sir Galahad szájába a következő szavakat adja

«My strength is as the strength of ten,
Because my heart is pure».
(«Az én erőm tizeknek ereje,
Mert szívem lelkem tiszta».)

Hallani néha, hogy nők vadászatokon nem csak mint nézők vesznek részt, de mint tényleges vadűzők, sőt mint vadmészárlók. Én e nőket csak sajnálni tudom. Hagyjuk az állatok öldöklését azokra, kiket a hagyomány erre kárhoztat s a nevelés mintegy feljogosít. Utánozzatok férfi-erényeket a mily mértékben csak kedvetek telik — bátorságból, határozottságból, nemes önérzetből sohasem volt, sohasem lesz sok a világon — de ne utánozzátok a férfit üres külsőségekben, ne utánozzátok, mi ennél sokkal veszélyesebb, azon tulajdonságait, melyek bámulatotokat, de egyszersmind tiszteleteteket is meg nem érdemlik. Továbbá, ha híven óhajtjátok szolgálni a

czélt, méltassátok helyes arányban értékét mindazon kötelességeknek, melyek örök időtől fogva, a mi hazánkban legalább, a nő kiváló munkájának tekintetett: a ház vezetését, a gyengék, gyámoltalanok, betegek gondozását stb. Végezzétek az e nemű munkát buzgón, lelkiismeretesen, tökéletesen. Hála, az az idő elmult, midőn azt hallottuk, hogy ha a nő ért a matematikához, nem nevelheti kellőleg gyermekeit, vagy ha görögül tud olvasni, nem képes a selyem- és czérnaszál között különbséget tenni. Igaz Mrs Lynn Linton azt tartja, hogy ha a nők szavazati joggal birnak, közönyösek gyermekeik betegségeivel s bajaival szemben. Nem hallottam, hogy a nők szavazási jogának 6 évi gyakorlása a Man szigetén ezt eredményezte volna. Férfiban és nőben egyaránt uralkodó az emberi természet s az anyaszeretet nem valami gyönge, mulékony érzelem, mint azt Mrs Lynn Linton leirni véli. Mi a régi erényekhez csak ujabbakat akarunk csatolni; erény az erényt le nem ronthatja, csak erősítheti. A kedvező alkalmat, mely a kivitelre kinálkozik, nem szabad elszalasztanunk.

A míg tanultok, szenteljétek magatokat tökéletesen e munkának, végezzetek hasznos dolgot. Legyetek türelmesek és fáradhatatlanok a kisérletezésben. De azt hiszem nincs szükség, hogy benneteket erre ösztönözzelek, tapasztalás bizonyítja, hogy a legtöbb esetben a leánytanulóknál nem abban nyilvánúl a veszély, hogy nem munkálkodnak, hanem hogy túl terhelik magukat. Mint a tüzes vérű lovak inkább a féket igénylik, mint a sarkantyút. A jelen időnek egyik veszélyes baja a túlságba vitt szellemi munkásság, mely az ellenségnek igen jó alkalmat nyujt, hogy a hibázó egyénnel együtt az ügyet is elitélje és kigunyolja. A tanulónak, kit nem csupán személyes érdek vezet, de a ki a czélért munkálkodik, óvakodni kell a túlterheléstől, a test ép úgy megköveteli a magáét, mint a lélek, s az egészség megőrzése kötelesség. Szellemi munka után lélek és test egyaránt megkívánja a nyugalmat, a más irányú szórakozást. A tanuló tanuljon, ha tanul, de pihenjen, játszék s mulasson szabad idejében. Érzem, mily könnyű beszélni, mily könnyű a jó szándéknak — különösen mások számára — szabályokat felállítani, de mily nehéz, mily végtelen nehéz a gyakorlatban a helyes

arányt eltalálni a nagyon sok és nagyon kevés között. A testi egészség, bár nem elengedhetetlen feltétele a sikeres szellemi munkálkodásnak, mint azt a csaknem folyton szenvedő Darwin Károly és Nightingale Florence művei tanúsítják, végtelen előny annak, ki igazán dolgozni akar. Szándékosan beteggé tenni magunkat az által, hogy nem fordítunk kellő időt a pihenésre és üdülésre, eldobni magunktól a Mindenható legbecsesebb adományát, bűn, mely méltó büntetését magával hordja. Reménylem, közületek senki sem fog e tekintetben vétkesnek bizonyulni.

Kérdéstekre, hogyan emeljük fel az erőt, hogyan tegyük életczélját tökéletesebbé, nem adhatok határozott feleletet; olyan rejtvény ez, melyet okvetetlenül magatoknak kell megfejteni. Alkalom, körülmény és kötelesség egyaránt segédkezet fognak nyujtani a helyes eredmény eltalálásánál. A csendben, kis körben munkálkodó gyakran ép oly értékes munkát végez, mint a nagy világ zajában élő kisérletező. Az alkalom mindig felkeresi azokat, kik találni akarnak alkalmat. A míg munkát találtok, ápoljátok magatokban s másokban a hitet és reményt, csak el ne csüggedjetek! «Azok is szolgálnak, kik állnak és várnak.» De ne állj és várj, ha erődnek megfelelő munkát látsz magad előtt. Emlékezzél Miltonra, ki vaksága után, a várás és türés ideje alatt, alkotta meg életének legnagyobb művét; emlékezzél rá, miként vigasztalta magát vakságában azzal a gondolattal, hogy szeme világát a szabadság védelmének, a legnemesebb czélnak áldozta. Nem felemelő-e a gondolat, hogy ugyanaz a nemes czél, ha más mezőn is, a miénk? hogy bár mily szerény minőségben, bármily tökeletlenül is, ugyanazért a szent ügyért munkálkodunk, melyért ő fáradott? — Mert minden kisérlet, mely arra vezet, hogy az emberi lelket a babona és tudatlanság békói alól felszabadítsa, csak folytatása a polgári és vallási szabadságért vívott küzdelemnek. Ha érdemesek akarunk maradni nevünkre és fajunkra, folytatnunk kell az e czélért való munkálkodást, melyet őseink örökségképen reánk hagytak.

(London.) Berta Ilona.

AZ Ó-TESTAMENTUM PEDAGÓGIÁJA.

(Befejező közlemény.)

Az ó-testamentumi nevelés szigora követeli meg az idősebbek tiszteletét is úgyannyira, hogy idősebbek társaságában a fiatalabbaknak csak hallgatás a dolga. A Talmud e tekintetben odáig megy, hogy azt mondja: «Ha azt mondaná az ifjú: építsd fel! az öreg pedig: rombold le! — mindig csak az öregre és ne az ifjúra hallgass; mert az ifjak építése is rombolás, s az öregek rombolása is építés.» Sőt a gyermekek az asztalnál is kor szerint foglaltak helyet (I. Móz. 53. 33.), s az idősebbek bizonyos fölényt gyakoroltak fiatalabb testvéreik felett (I. Móz. 37. 30., I. Sám. 17. 28.). Azonban helytelenül itélnénk meg a bibliai nevelést, ha azt hinnők, hogy csak a szigorban s a vessző fegyelmezésében keresték a régi zsidók a nevelés univerzális eszközét, mert azt mondja a Példab. 17. 10.: «Foganatosabb a dorgálás az eszesnél sokkal, hogynem mintha megvernéd a bolondot százszor is.» Különben magukat a szülőket is inti: «Adjad a te elmédet a bölcsességre, és a te füleidet a bölcs beszédekre» (Példab. 23. 12.). A gyermekeknek pedig azt mondja: «Engedj a tanácsnak és vedd jó néven az oktatást, hogy bölcselkedhessél végezetre» (19. 20.).

Az általános nevelési elvek között még kiváló fontossággal birnak a Példabeszédek könyvének ama gondolatai, melyekben a munkásság sürgettetik, és kárhoztattatik a tétlenség; ajánltatik a mértékletesség és elitéltetik a kicsapongás. «Eredj el a hangyához, oh te rest, nézd meg az utait és tanúlj! Holott neki nincsen vezére, igazgatója vagy ura, mégis nyárban megszerzi az ő ételét. Oh te rest, meddig fekszel? mikor kelsz fel a te álmodból? . . . Azon közben eljő, mint a gyors úton járó, a te szegénységed és a te szűkölködé-

sed, mint a paizsos férfiú!» — Így int a VI. 6—11-ben: «Minémű az eczet a fogaknek és a füst a szemeknek: olyan a rest azoknak, a kik azt elküldötték» — mondja másutt (X. 26.). «A restnek útja olyan, mint a tövises ösvény; az igazaké pedig egyenes» (15. 19.). «A ki a hideg miatt rest lévén nem szánt, koldúl aratáskor» (20. 4.). «Az igaz eszik az ő kívánságának megelégedéseig,» — csak az istentelen telhetetlen, «A részeges és a dobzódó szegény lészen, és szakadozott ruhákba öltöztet az aluvás» (23. 21.).

Jellemző az ó-testamentumi pedagógiára nézve, hogy az egész ó-szövetségben egyetlen szó sincs a testnek fejlesztéséről, *testgyakorlatokról*. A Makkabeusok első és második könyvének (I. Makk. 1. 15.; II. Makk. 4. 9.) tanúsága szerint csak *Antiochus Epiphanes* (2-ik század vége felé Kr. e.) korában kísérlette meg egy görögösítő párt, hogy görög mintára gimnáziumot állítson fel Jeruzsálemben, s ennek segélyével a görög gimnasztikai gyakorlatokat is meghonosítsa a népnél. Ennek a kísérletnek azonban már csak azért sem lett semmi eredménye, mert nyilvánvaló volt a görögök hellenizáló törekvése ily úton is. De hát tekintetbe kell vennünk azt, hogy egy oly kiválóan földmüvelő népnél, minő az izraelita volt, nem is volt szükség külön testgyakorlatokra, elég edző volt a munka maga. Másfelől 20 éves korában minden izraelita ifjú katonaköteles volt, (4. Móz. 1. 3. 26. 2.: 2. Krón. 25. 5.), a mi megint elég testedző volt. Azonkívül, ha kutatunk a gyermekek s ifjak játékai után az ó-testamentumban itt-ott elszórt megjegyzésekből következtetve, azt találjuk, hogy aféle játékok lehettek náluk is divatban, mint a minők pl. a mi falusi népünknél, melyek míg egyfelől szórakoztatnak, másfelől a testre fejlesztőleg is hatnak.

Jób könyvében (41. 5.) van említés téve arról, hogy a gyermekek verebet kötnek a zsinegre s úgy repkedtetik, a Baruch könyve (3. 17.) pedig vadászsólyomra látszik gondolni, melyet vadászatoknál használtak. A Máté 11. 16. s köv.-ben Jézus valamely, a nagyoktól ellesett vidám tánczos játékról szól, midőn mondja: «De mihez hasonlítsam e nemzetséget? Hasonlatos a gyermekekhez, kik a piaczon ülnek és kiáltanak az ő társaiknak és ezt mondják: sípoltunk nektek és nem tánczoltatok; siralmas énekeket énekeltünk nektek és

nem sírtatok.» Talán az izraelita kis leányoknak is voltak ép oly babáik, minőket az egiptomi gyermekmumiák mellett találtak, köztük számosan mozgatható tagokkal (l. Wilkinson). A felnőttebbek szerették az észt fejlesztő találós mesék feladása (Bir. 14. 12. s köv.) mellett az erőgyakorlatokat. Így a II. Sám. 2. 14. s következő versekben egy a Horatiusok és Curiatiusok versenyharczára emlékeztető jelenet van leírva; másutt említtetik pl. a futás és ugrás (II. Sám. 1. 23.; Zsolt. 18. 30. 34. s köv.), dárdavetés, czéllövés nyíllal (I. Sám. 20. 20.; Jób. 16. 12.). Az Ézsajás 22. 18., melyben egy, a távolba dobott labdáról van szó, úgy látszik a labdajátékra vonatkozik, míg a Zakariás 12. 3., mely nehéz kövek emeléséről szól, szintén egy másnemű erőgyakorlatra utal. S nem lehetetlen, hogy az egiptomi állatviadalok mintájára Izrael népénél is voltak efélék. A harczias és erős ember eszménye mellett azonban, a milyenről zeng pl. a II. Sám. 1. 17. s köv., sokkal inkább lelkesítette az ifjúságot a teokratikus hős, kit «az erős Isten övedzett fel erővel» (Zsolt. 18. 33.).

A leányok nevelésére vonatkozólag alig találunk egy-két adatot az ó-szövetségben. A leányok anyjuk mellett maradtak egészen férjhezmenetelükig, s a házi dolgokban való ügyesség elsajátítására szorítkozott nevelésük. Először az apokrif Susanna könyve mondja csak, hogy a leányok it taníttatnak a törvényre (3. 15.). Hogy mire törekedtek a nőnevelésben, mutatja az erényes nőnek leírása a Példab. 31. 10. s következőkben (l. fentebb) és ezt tűntetik fel oly helyek, minők Példab. 11. 16. 22.; 12. 3. stb. «A kedves asszony megtartja a tisztességet.» «Mint a disznó orrában az aranyperecz, olyan a szép asszony, a kinek nincs okossága.» «A gyors asszony koronája az ő férjének; de mint az ő csontjaiban való rothadás, olyan az, ki megszégyeníti az ő férjét.» Szerénység, illedelmesség, finomság a szóban és tettben: ez a nő ékessége. Ézsajás próféta hatalmasan kikel a Sion leányainak fenhéjazása, hiú tetszvágya és fényűzése ellen (3. 16. s köv.). Szorgalom, munkásság, jótékonyság és vendégszeretet, mik a nőket becsülésre méltókká teszik. Egyes elszórt helyekből látszik az is, hogy különböző kézimunkákkal, úgy hasznosakkal (szövés, fonás stb.), mint fényűzé-

siekkel is foglalkoztak, így különösebben a szőnyegfestészettel, azaz különböző alakoknak a szőnyegekbe való beszövésével. Ilyen szőnyegek díszítették a templomot, valamint gazdag hímzések a szent sátort és a főpapi ruhát. Képeztettek még a leányok a tánczban, éneklésben és a zenében. A papi törvények életbeléptetése előtt nagyobb ünnepélyességeknél dobok verése s éneklés mellett a szenthely körül tánczoltak az asszonyok és leányok; később az áldozatoknál szokásos ének és zene a levitákra bízatott.

Mint az eddig elmondottakból látszik, a nevelés teljesen a szülői házra szorítkozott csak; hisz az adott elvek csak erre voltak alkalmasak. *Iskolákról* az egész ó-testamentumban egyáltalában nincs szó. Iskolák csak a jóval későbbi időkben állíttattak a nagyobb városokban. A Talmud szerint állítólag *Jézus*, a Gamaliel fia állított fel először iskolákat fiúk számára; bár ugyancsak a Talmud egy más helye azt mondja, hogy már *Hiskiás* és később *Esdrás* biztatták a népet iskolák berendezésére; sőt állítja, hogy a farizeus *Simon, Schetach fia*, 80 körül Kr. u. már kimondotta az általános iskolakötelezettséget. Mindez azonban csak a multat szépítő hagyomány adata, melyre építnünk nem lehet. A bibliában, ha a nevelés és tanítás *eszközeit* keressük, elszórtan csak egyes egészen általános utasításokat találunk. Így a Mózes V. könyve az isteni tanoknak a gyermek emlékezetébe való bevésését sürgeti (6. 7., 11. 9.); a Példabeszédek könyve a rossztól való távoltartásra int, s mint a bölcsesség megszerzésének eszközét mutatja fel a bölcsekkel való érintkezést («a ki jár a bölcsekkel, bölcsebb lészen» 13. 20.) s a gondolkozást; a zsoltáros pedig ilyenül ajánlja szép mondások betanítását (78. 2.) és Isten nagy műveinek a természetben való felmutatását (19. Zsolt.). Professzionátus *tanítókról* sincs szó; a fogság előtti korból csak megint a Talmud kegyeletes felfogása mondja, hogy tanítókul közönségesen a leviták fungáltak, s mellettük az Isachar törzse.

Valóban sajátságos jelenség *ez* épen annál a népnél, melyet az «igéret földének» elvesztése után csakis az iskola tartott össze, melynek emlékeit csakis a rabbi és zsinagóga-intézmény őrizte meg, e nélkül szerteszóródtak volna avilágba, hogy nyomuk sem

maradt volna. Mig az élő kijelentés ottzengett a próféták ajkain, az tartotta fen és össze őket, s mikor elnémúlt a jósok ihletett beszéde, akkor az írástudó hangyaszorgalma összeszedte a mult szent ereklyéit, s a holt betűkből kisugárzó szellem fénynyalábjait szétbontva apró sugaraira, adott egy újabb erőt s egy újabb világot az izraelita nép további életéhez. Jellemző idevonatkozólag az a zsidó hagyomány, melyet *Strassburger* említ idézett művében. Midőn Titus megszállva tartotta Jeruzsálemet, az akkori leghíresebb rabbi, *Jochanan ben Sakkai*, Hillelnek tanítványa, miután hiába intette volna honfitársait békességes tűrésre, kivonúlt tanítványaival Titus elé, hogy népe számára békéért könyörögjön. A római hadvezér aztán felszólíttta, hogy kérjen tőle bármit, megadandja neki. Jochanan erre csak annyit mondott: «Engedd meg, hogy Jabnehben egy iskolát alapíthassak.» Gúnymosolylyal engedte ezt meg Titus, persze nem is sejtve, hogy ezzel az általa gyűlölt népnek exisztencziáját biztosította az a szerény rabbi.

Sokan az ó-testamentumban, a «királyok könyvében» említett *próféta-iskolákban* keresik az első nyilvános tanintézeteket. Elég alaptalanul! Igaz, hogy arra a kérdésre, hogy tulajdonképen mik voltak ezek a próféta-iskolák, határozott feleletet adni adatok hiányában nem vagyunk képesek; de annyit eleve is mondhatunk, hogy *iskolák*, a szónak mai értelmében, ezek egyáltalában nem voltak. Hieronymus egyházi atya ezekben az első zárdákat látta, míg a rabbik az első akadémiáknak mondották. A deisták úgy tekintették, mint első székhelyeit a felvilágosodottságnak és szabadon gondolkozásnak, hol történettel, szónoklattal, költészettel, természettudományokkal, különösen pedig morálfilozófiával foglalkoztak, s tűzhelyei voltak ezek a politikai oppozíczionak. Sokan a Pythagoras-féle egyesülettel hasonlították össze, míg mások ének-konzervatóriummá tették. *Vitringa* (egy régi holland írásmagyarázó) a bibliában előforduló «próféta-fiú» (így hivattak a próféta-iskolák tagjai) elnevezést így magyarázza: «e próféta-fiúk filozófusok, vagy ha úgy tetszik, teológusok és teológiai kandidátusok voltak, kik az isteni tudományokban oktattattak valamely tudós vezetése alatt». Oh, ha ez így lett volna csakugyan, akkor miért tiltakozott volna *Ámos* oly

erélyesen az ellen, mintha ő «próféta,» avagy «próféta-fiú volna?» (Ám. 7. 14.); avagy miért kelnének annyira egy Ézsajás és Jeremiás a «próféták» ellen? Az ő elszórt megjegyzéseikből, nyilatkozataikból arra kell következtetnünk, hogy e próféta-iskoláknak Izraelben már az ő korukban igen rossz hírük volt, s a próféta-fiakat az Úrnak igazán felkent «őrállói,» «nézői» igen gyanús exisztenciáknak tartották, kik ha jól ettek-ittak, békességet és jólétet hirdettek a népnek, ha pedig nem kaptak semmit, akkor háborúról s veszedelemről szólott jóslatuk (Mik. 3. 11.; Ézs. 9. 15.; Jer. 23. 15. 16.; 14. 14. stb.).

A próféta-iskolákat a történeti könyvek tudósításai szerint *Sámuel* alapította. A róla nevezett könyvek elsejében (10. 5—12.) el van mondva, hogy egy csapat próféta Gibea magaslatairól jő alá «lanttal, dobbal, síppal és hegedűvel, és ő magok prófétálnak.» Saul is, kit Sámuel küldött elébök, megragadtatva a prófétai szellem által jósolni kezd («Saul a próféták között»). Hogy e próféták Gibea magaslatán laktak-e? nem tudjuk. A 19. 19. s következő verseiben valamivel közelebbi részletet találunk. Ugyanis Rómában van egy prófétai gyülekezet, melynek élén Sámuel áll, s a próféták «*nevajoth*»-ban, azaz lakásokban laknak. Ez utóbbi kifejezés valamely együttlakásra, próféta-czönobiumra látszik utalni. Tehát a «próféta iskolák» helyett inkább «próféta-egyesületekről» beszélhetnénk. A két idézett leírásból már most arra következtethetünk, hogy Sámuel a profétizmus ápolása végett alapította ez egyesületeket, melyekben szent gyakorlatokat végeztek s talán — mert hisz nem lehetetlen, bár bizonyítva semmi által nincs — a történetírásra is hatással voltak, mint *Oehler* állítja. Részemről úgy képzelem ezeket, mint a minők pl. a török dervis-lakások, vagy a hindu viharák. A Sámuel könyvei után a királyok könyveiben van említés téve *Illés* és *Elizeus* korából újra e próféta-egyesületekről, melyek Bethelben, Jerichóban és Gilgálban vannak (II. Kir. 2. 3. 5., 4. 38.). A II. Kir. 2. 7. és 16-ban 50 próféta-fiúról van szó, a gilgáli egyesületben 100-an étkeznek s a VI. 1. megjegyzéséből az látszik, hogy nagyobb számú próféta-fiú sereglett Elizeus körül. A «*próféta-fiú*» elnevezés is e korból keletkezik, s valakitől való függést akar e név kétségtelenül kifejezni. Tehát azt involválja, hogy Illés és Elizeus

az egyesületeknek bizonyos szervezetet adtak. Elizeusnak Illéshez, mint szellemi atyjához való viszonya vet erre némi világot (l. I. Kir. 19. 19. 21. stb. II. Kir. 9. 1. s köv.). Arra nézve nincsenek azonban adataink, hogy itt, e már rendezettebb egyesületekben tanítottak-e valamit; annyi tűnik csak ki egyes tudósításokból, hogy míg egyfelől rendkívül nagyrabecsülték a prófétálás isteni ajándékát, másfelől ép ebből folyólag rendkívül szigorral követelték az isteni szó iránt való engedelmességet (l. I. Kir. 13. 20. s köv., 20. 35. s köv.). A közönség önkénytes adományaiból tartották fen magukat (I. Kir. 14. 3., II. Kir. 4. 8. s köv.). Ez adja most már magyarázatát annak, hogy miként és miért fajúlt el már a 8-ik században annyira ez a hivatalos prófétaság, a minőnek ezt Ézsajás és szellemrokona feltűntetik. A legszentebb s legszellemibb dolog is kenyérkeresetté fajúl a létért küzdő embernél.

A fogság utáni korban találunk először a mai iskolák fogalmának valamennyire megfelelő iskolát az ú. n. *írástudói iskolákban*; de ezekről is nem a kanonikus könyvekben van szó, s ezek inkább csak olyan formák voltak, mint a görög peripatetikus iskolák. *Esdrás* az első «írástudó» a szó solasztikus értelmében; «a mennyei Isten törvényének bölcs és tökéletes tudója,» — a mint mondja róla az Esdr. 7. 12. Az ő korától el találkozunk az írástudókkal és törvénytanítókkal, a kik részint a törvények és szent iratok betöltésében és megőrzésében, részint pedig ezek magyarázatában fáradoztak. Ez írástudóság által lassankint a törvénynek az élet összes képzelhető viszonyait felölelő kazuisztikája fejlődött ki. A híresebb írástudók körül látjuk csoportosúlni a tanulni vágyókat. A törvények egyes homályosabb helyeinek magyarázatában, vagy az életre való alkalmazásában természetesen egyes kiválóbb írástudók egymástól eltértek. Az egymással vitatkozó mesterek körül levők vagy mesterükkel tartottak, vagy a másiknak adtak igazat, vagy esetleg külön véleményen voltak mindeniktől. Az egy véleményen levők csoportja képezett egy ily iskolát. *Keil** ezekről azt mondja, hogy a tanítások vagy a mesterek házában, vagy a zsinagógában, vagy a templom

* Archäologie. II. Band. 132. §.

csarnokában voltak; beszélgetések és vitatkozások formájában tartattak, ingyen lettek adva (az írástudók különben valamely mesterséget űzve tartották fen magukat), a tanítók vagy jártak vagy ültek, s ilyenkor lábaiknál foglaltak helyet a tanítványok (Csel. 22. 3.). Az államélet megszünte után ez iskolákból nőttek ki a tulajdonképeni iskolák.

Ezekből látható, hogy az *oktatás* is, tehát nemcsak a nevelés, a házi körre szorítkozott csupán. Hogy a gyermekeket általában írni és olvasni megtanították, sokan nagyon valószínűnek tartják s hivatkoznak arra, hogy mindkét ügyesség igen gyakran mint egészen természetes dolog előfeltételeztetik az ó-testamentumban. Így a Bir. 8. 14-ben az mondatik, hogy Gedeon «megfoga egy gyermeket a Sukkot fiai közül és megkérdé őtet, ki *megírá* neki» stb. Ézsajás így szól egy helyütt: «egy gyermek is leírja.» E helyekből azonban részemről merészségnek tartom ezt a következtetést levonni, s csak annyit tartok megengedhetőnek, hogy a fogság utáni korban lett általánosabbá az írás és olvasás mestersége, a mikor a törvény tanítása kezdett mindjobban tért foglalni. Az, hogy sok polgári, politikai és kultuszi cselekmény megkívánta az írás tudományát, — így a válólevelek, szerződések, imádkozásnál használt szíjak stb., valamint az, hogy egyes írószerekről, — mint: eth, cheret, samir, keseth haszopher* — tétetik gyakrabban említés: csak annyit bizonyítanak, hogy tudtak némelyek írni, s nem azt, hogy mindenki ismerte volna ezt a legnagyobb tudományt, melyet ma is 2—3000 esztendővel az ó-testamentum kora után, hányan nem sajátítottak még el! A fogság előtti korban mindenesetre csak egyes kiváló egyéniségek tudtak írni. A királyoknak és előkelőbbeknek megvoltak a maguk irnokaik, felolvasóik. Az udvaroknál ott volt a «mazkir», az udvari krónikás, ki a történelmi eseményeket jegyezgette. Ez valószínűleg legtöbbször valamely próféta volt. Az egymásután következett mazkirok írták a most meglevő kanonikus történeti könyvekben

* Eth = csont- vagy más anyagból készített íróeszköz; — cheret = írővessző érczből, fához, vagy kőhöz; — samir = kis gyémánt drágakövekbe vésésnél használva; — keseth haszopher = tintatartó, melyet övön derekukra kötve hordtak.

annyiszor emlegetett «*Juda és Izrael királyainak évkönyveit,*» melyekben az egyes pergament-tekercseket azoknak a prófétáknak neveiről nevezték el, a kik azokat írták, vagy a kikről az ott benfoglalt történetek szólottak. Erre engednek következtetni például a II. Krón. 20. 34. eme szavai: «Jozafátnak pedig első és utolsó dolgai ime meg vannak íratva Jehunak, a Hanáni fiának könyvében, *ki azokat beírta az Izrael királyainak könyvökbe.*» Valamint II. Krón. 9. 29., 12. 15. stb. Az ú. n. közéleti fogalmazványokat pedig megcsinálták bizonyára a zsidóknál is megvolt utczai jegyzők, mint a milyenek most is vannak keleten. Ott kuporodnak kis boltjaik előtt keresztbe font lábakkal, előttük egy kis asztal, s írónádjukkal ott vetik papírra az ügyes-bajos emberek dolgait intéző ákombákomokat.

A gyermekek megtanultak mindenfélét naponkinti gyakorlás által, azt csinálták, a mit apjuktól meg nagyapjuktól láttak. A képzőművészetekben és mesterségekben Izrael népe a mindennapiság és gyakorlatiasság körén egy hajszálat sem emelkedett túl. *Építészetében* a mi nagyobbat alkotott, az külföldi — egiptomi, fenicziai, vagy babiloniai — volt. A híres Salamon templomát fenicziai mintára fenicziai művészek készítették (I. Kir. 5. 6. fej.). Az Etham vidékéről Jeruzsálembe vezető híres vízvezeték római eredetű. A cziszternák s kutak, — no azok lehettek izraelita eredetüek. *Robinzon*, a híres keleti utazó, Palesztina leírásában az ásatásoknál talált eresztékes oszlopokat eredeti zsidó architektónikus stíl termékeinek tartotta, de azóta ilyeneket számtalanokat találtak az ó-fenicziai emlékek között. *A szobrászat* szélesebb értelemben ugyan szemita, de nem izraelita. A templomdíszítés relífjei, az oszlopok czifrázatai, a szövetségláda, a kherúbok, arany-gyertyatartók alakja s ékítményei, mind-mind közösek részint az egiptomiakkal, részint a fenicziaiakkal, avagy a régi kananitákéival. A szobrászat tulajdonképen csakis bálvány-istenek készítésére szorítkozott, a mint erről igen élénk képet ad Ézsajás (44. 9. s köv.). A fogság után meg már mindenféle szobortól, sőt még az oszlopok díszítésétől is tartózkodtak. A Zorobábel-féle templomban semmiféle faragvány nem volt. Magánházakban sem tűrték meg a szobrokat. E «faragott képek» megvetésére á tör-

ténetnek szomorú tapasztalata vitte őket; mert hisz ezek csábították mindig bálványimádásra, a bálványimádás pedig romlásra, mert Jehova nem tűrhette ez érzéki kultuszt, s ezért büntette népét. A *festészet* még kevésbbé volt kifejlődve. Ezechiel beszél csak egyik víziójában arról, hogy «ime minden utálatos csúszó-mászó és oktalan állatoknak képek, és Izrael házának minden bálványai felirva valának a falon köröskörül» (Ez. 8. 10.) és 23. 14. «látá a meghívott férfiakat a falon, a káldeusoknak képeket kijegyezve czinóbriommal.» És *Josephus* említi, hogy Alexandra királynő a szépségükről feltűnő gyermekeket lefestette a maga számára. Csakhogy ez már a maczedóniai korszakban volt! Mint fentebb már említém egyszer, csakis női kézimunkaként űzetett a szőnyegfestészet. A *zeneszerek* Egiptomból kölcsönzöttek voltak; a *dallamokat* nem ismerjük, itt talán eredetiséget tanusítottak. A *mesterségek* közül a legközönségesebbek említtetnek csak a bibliában; egyik legmagasabbnak tekintetett, úgy látszik a szövészet, mert különösebben erről vétetik sok hasonlat a prófétai és költői iratokban. A *kereskedelem* csak Salamon idejétől öltött nagyobb mérveket a régi patriarkális karavánkereskedelem mellett. Ha pedig a *tudományokban* való fejlettségét vizsgáljuk az ó-testamentumi népnek, itt is azt tapasztaljuk, hogy a *természettudományokban* az egyszerű megfigyeléseknél, melyeket tesz minden előbb nomád, majd földmívelő nép, és tapasztalati ismereteknél nem jutottak tovább. A *csillagászat* távolról sem volt oly fokra fejlődve, mint a hol pl. Egiptomban vagy Kaldeában állott. Ismerték ugyan a legfőbb csillagképeket (l. Jób. 38.), de naptáruk is igen tökéletlen volt. Az Ézsajásnál (38. 8.) és a királyok könyveiben (II. Kir. 20. 11.) említett «árnyékot mutató órát» ha csakugyan napórának tekintjük, úgy ezt Babilóniából importálták. A *matematika* csak a legegyszerűbb alapműveletekre szorítkozott; még a III. Móz. 25. 27. 90. is tanúságot tesz a primitiv számolásról. S hogy az *orvosi tudomány* sem emelkedett feljebb a minden természet ölén élő népnél gyakorlott háziszerekkel való gyógyításnál, mutatja az, hogy a nagyobb bajokat már démonok rontásának, megszállásának tulajdonították.

Ime az egyszerű viszonyok, melyek mind arra utalnak, hogy

kiválólag *földmívelő néppel* van dolgunk. Innen, hogy a társadalmi életben sem látjuk — a fogság előtt — az egyes osztályoknak éles elkülönülését; tehát *kasztokról* szó sincs Izrael társadalmában. De lassankint az emelkedő kultura úgy látszik, hogy itt-ott a kézműveseknek olyan czéh forma egyesülését hozta létre, mint ez Feniciában volt. E szövetkezetek egyszersmind rokon-családok egyesületei is voltak. Az ácsoknak egy ily családi czéh-szövetkezete pl. a Judabeli Joábra vitetik vissza. Az Aszbea háza a szövők «barátságát» foglalta magába. Mások fazekasok voltak, «kik lakoztak a plánták között és a kertek mellett a királynál.» Jabesben volt az «irnokok barátsága» (I. Krón. 4. 14., 21. 23., 2. 55.). Ily formán képzelhetjük a papi kaszt kifejlődését is, hogy t. i. az isteni tiszteletnél csak a Lévi családja fungálhatott, s mint főpapok csak az Áronidák szolgálhattak. Idő folytán ide korlátoztatott a családapák papsága.

A tanítás ezek szerint egészen összeesett a neveléssel, s mindkettőnek jellege teljesen nemzeti és történeti. *Izraelita* legyen a gyermek legelső sorban, birjon mindama tulajdonokkal, melyek őt csakugyan «Isten harczosává» teszik. Ez a fődolog. A történet szolgáltatta nekik a példányképeket, melyekre tekinteni, példájukon lelkesülni s őket követni tanították meg.

Nem hiszem, hogy újabb pedagógiánkban is jó volt, hogy oly erős válaszfalat húztak a nevelés és a tanítás között.

Végül vessünk egy pillantást a fogság utáni kor nevelési viszonyaiba. Igaz, hogy itt forrásul már nem az ó-testamentumi kanon szolgálhat, hanem csak az ú. n. *apokrif* könyvekből meríthetünk. De az apokrifek is nem azért nincsenek a kanonban, mert nem tartalmaznának bölcs és hasznos dolgokat, hanem csak azért, mert az egyház nem érezte ki belőlök annak a közvetlen isteni kijelentésnek éltető lelkét, mely a kanonikus könyvek mindegyikében ott lebeg. És igen helyes érzéke volt az iránt az egyháznak. Korfestő voltuknál fogva azonban igen érdekes munkák ezek. S nem megyek túl feladatom körén, ha ezekben is kissé böngészek, mert hisz az ó-testamentum ekonomiája tartott az «idők teljességének» bekövetkezkeztéig, az új-testamentum megkötéseig: a Jézus Krisztusig.

III.

Láttuk fentebb, hogy Esdrással megkezdődik az írástudóság, s láttuk azt is, hogy ez miként ölt magára iskolaszerű jelleget. Abban a mértékben, a mint a biblia héber nyelvét az aram népnyelv mind jobban-jobban kiszorította s lassankint megszűnt az élő nyelv lenni, természetszerűleg lett a biblia mindinkább a tudós vizsgálódásnak tárgya; egyszersmind pedig az öröklött szent iratoknak tekintélye is folyton növekedett; növelte már maga az idő, ha a kegyelet nem is segített volna hozzá. Nagy különbség állott így aztán elő az emberek között. Voltak, kik értették a mult szent hagyományait, s voltak, kik előtt azok teljesen ismeretlenek voltak, mert titkos záraikat nem tudták felnyitni. Azok tehát, kiknek közvetítésével bepillanthattak a multak szentek-szentjébe, kik abban otthonosak voltak, rendkívül tekintélyre tettek szert. *Sirák Jézus* munkájában már nyilatkozik az írástudóság határtalan gőgje és elbizakodottsága (38. 25—39. 15.); szerinte bölcs csak az lehet, «a ki foglalkozik és elmélkedik a Fölségesnek törvénye felől» stb., de nem lehet *az*, a ki az «ekét igazgatja,» vagy az építő-mester, sem a kovács, sem a fazekas, mert mindezek támogatják ugyan a világ alkotványát, de könyörgésük és bölcsességük csak az üzlet körül forog. Ez önhittségből folyik megvetése azoknak, kik a törvényt nem ismerik. («De a község, mely nem tudja a törvényt, átkozott» Ján. 7. 49.) Az írástudóságnak e kizárólagos állása a Kr. e. utolsó században az írástudóknak kézrátétel által történt felavatása által még jobban nyert tekintélyben. A papi hierarchia helyére az írástudók hierarchiája lépett. Lassankint azután a zsinagógák mellett iskolák is állíttattak gyermekek számára, de csak igen rövid idővel Kr. e. és nagyon csak itt-ott. Mert — igen jól jegyzi meg *Diestel*, — soha sem szerette a hierarchiai gőg a népnek alapos és egyetemes műveltségét. E kor megismerésénél különösebben két munka: a «*Sirák Jézus könyve*» és a «*Salamon bölcsesége*» jöhet tekintetbe.

«Sirák könyve» a «Példabeszédek» formájában adja tanításait s tartalma rendkívül gazdag; nincs a gyakorlati életnek jóformán egyetlen jelentékenyebb köre sem, a melylyel a szerző ne foglalkoz-

nék. *Luther* így nyilatkozik róla: «a műnek minden igyekezete arra irányul, hogy az embert istenfélővé, vallásossá és okossá tegye, hogy miként kelljen magát viselnie az Isten, az istenigéje, a papság, a szülők, a feleség, a gyermekek, önmaga, szolgái, javai, szomszédai, barátai, ellenségei, felsőbbsége s általában minden és mindenki iránt, úgy hogy a házi nevelés és fegyelmezés könyvének nevezhetnők joggal.» Míg *Ewald* azt mondja, különösen az I—XVI. fejezetekre: «Eine treffliches Schulbuch für seine Zeit.» A törvénynek s a régi példabeszédes-bölcseségnek szellemében az isten-félelmet tartja minden bölcsesség kezdetének és végének, s ebből kifolyólag a nevelést is vallásos alapra fekteti, mert «jobb meghalni gyermektelenül, hogynem istentelen gyermekeket szülni» (16. 3.). A mint az embernek kötelességei az isteni parancsolatok iránt való feltétlen engedelmességben foglalhatók össze, úgy a gyermekek kötelességei is a szülők iránti teljes engedelmességben tetőződnek, «mert az Úr kitűntette az atyát gyermekei felett, és törvényt szabott az anya felől» (3. 3.).

«Tettel és szóval tiszteld anyádat, hogy áldása szálljon rád mert az atya áldása megerősíti a gyermekek házát, az anya átka pedig földúlja alapját» (3. 8. 9.). A mint a nevelő isteni bölcseség az embereket tekervényes utakon és fájó megpróbáltatásokon át vezeti (4. 17.), úgy a gyermek is szigorú fegyelmezéssel kényszerítessék engedelmességre; «törd össze oldalbordáit míg fiatal, nehogy nyakassá lévén, engedetlenkedjék irántad» (30. 1—13.); «ha vannak gyermekeid, neveld őket és kis kiskoruktól fogva törd meg nyakasságukat» (7. 23.). «Ne enyelegj vele, hogy vele együtt fájdalmad ne legyen; ha játszódol fiaddal, megszomorít téged» (30. 9. 10.). «Ha vannak leányaid, vigyázz testökre és ne mutass vidám arczot nekik» (7. 24.). E szigorú neveléssel karöltve kell járni a törvénytanításnak; az ifjú vizsgálja a törvényt s kérje Istent felvilágosíttatásért; keresse bölcs emberek társaságát. «Minden isteni dolgokról való beszélgetést örömest hallj, s ha értelmes embert látsz, szorgosan látogasd és ajtaja küszöbét koptassa lábad,» — így int a 6. 17. és köv. versekben. Igen szép részlet a mint leírja, hogy ő rá magára mi hatással volt a bölcseség keresése. «Jutalom fejében úgy-

mond — nyelvet adott nekem az Úr, melylyel dicsérem őt» (51. 13. s köv.).

Az egész munkán azonban, mint *Oehler* igen találóan reámutatott erre, bizonyos eudemonisztikus szellem vonul végig. Földi, külső jólét az, a melylyel az erkölcsi követelményeket indokolja. Sajátságos bizonytalanság van egész világnézletében. Egyfelől az embernek korlátlan szabadakaratát hangsúlyozza («ha akarod, megtarthatod a parancsolatokat;» «tüzet és vizet tett eléd az Úr, a melyikhez akarod, nyúlhatsz» (5. 14. s köv.); másfelől a jónak és rossznak az emberiségen átvonúló ellentétét helyezi az emberi önelhatározás fölé (36. 7. s köv.). Hite sem nemzete üdvhivatása, sem saját egyéni jövője iránt nincs. Sivár gondolatokat táplál az ember felől: «adj és végy és mulasd magadat, mert nincs üdvösség a Seolban» (a héber felfogás alvilága). Általában Sirák Jézus könyve ép oly kevéssé képez átmenetet az ó-testamentumi pedagógiáról az új-testamentum pedagógiájára, mint maga az a judaisztikus írástudó zsidóság nem összekötő kapocs a zsidó vallás és a Jézus vallása között. Sirák könyve a rabbini neveléstan első munkája. Csak még egy lépés kell, s az írástudó emeltetik a legfőbb polczra s ott vagyunk, a mint a Talmud mondja: «A ki leányát egy tudóshoz adja nőül, vagy az ő javaiból részesíti őt, hasonló ahoz, a ki az Istenséggel lépett bizalmas viszonyba;» vagy «ki tanítójával vitatkozik, az Istenség ellen beszél; ki tanítójával czivakodik, az Istenséggel czivakodik; a ki tanítója ellen morog, a legfőbb lény ellen morog.»* Találóan nevezi *Schmidt* Izrael öreg korának ezt a fogsága utáni időt.

A «*Salamon bölcsesége*» című apokrif könyv egy magasabb fejlődési fokot jelez a héber bölcsészetben. Szerzője kétségtelenül egy nemes, fennkölt gondolkozású, sokoldalú s bölcsészeti képzettséggel biró ember volt, egyszersmind igazi költői ér volt benne. A görög bölcsészek közül Plátónak és a sztoikusoknak hatása látszik meg rajta.

A mű világnézlete dualisztikus, de e dualizmusában sokkal felette áll a Sirák könyve sivár eudémonizmusának. Isten az embert

* Tract. Horajoth, idézve Schmidtnél.

halhatatlanságra teremtette, «mert az Isten a halált nem szerzette és az élők vesztében nem gyönyörködik» (1. 13., 2. 53.). A halál a sátán irígysége folytán jött be a világba. A sátánéi a gonoszok, míg az igazak lelkei Isten kezében vannak. Az igaz embereket érő földi szenvedések csak megpróbáltatások, de szenvedéseikért a jövőben nyernek jutalmat (3. 4—9.). Az istentelenek megbüntettetnek, úgy elmúlnak «mint az árnyék és mint a futó hír; mint a hajó, mely a hullámzó vízen átevez, merre ment át, nyoma nem lelhető, sem gerinczének barázdája a habokon. Vagy mint a madárnak, mely keresztülhasítá a levegőt, semmi nyoma nem marad hátra, szárnyainak csapkodása veri és erővel szeli a híg léget, melyen csattogó szárnyaival keresztül repül, azután pedig semmi nyoma többé, hogy végigment rajta.» «A hitetlenek reménye olyan, mint a szélűzte por, mint a zivatarhajtotta vékony polyva, mint a füst, melyet szétkerget a szél, és valamint az egynapi vendégnek emléke elenyészik» (5. 9—14.). Ezeknek feleségeik is istentelenek, maradékaik nem gyarapodnak. «Az istentelenek szaporodó sokasága nem hasznos; mert jóllehet águkon egy ideig zöldellenek, de minthogy gyengén állanak, a széltől megrendülnek és a viharok ereje által tőből kiirtatnak« (4. 5). Élesen kikel az életnek ama felületes felfogása ellen, hogy csak «éljünk azzal, a mi teremtve van, mohón, mint az ifjúsággal, s koszorúzzuk meg magunkat rózsabimbókkal, mielőtt elhervadnak» (2. 6. s köv.). Igen, mert az ő hite egy jobb jövőn, a halhatatlanságon csügg, s míg a régi héber felfogás a hosszú életet tartotta legfőbb jónak, ő már azt mondja, hogy «a tisztességes kor nem a hosszú idő s nem az évek számához mérve, hanem az emberek őszhaja az okosság, és vénkora a szeplőtlen élet» (4. 8. 9.), «mert a ki rövid idő alatt tökélyre jut, sok ideig él, lelke kedves az Úrnál,» s ha korán hal meg, ez azért van, mert «elsiet az istentelenség közül» (4. 13. 14., 5. 15—23.). S a míg a régi izraelita csak gyermekében reménylett tovább élni, ő szerinte az igaz ember, ha gyermektelenül hal is meg, halhatatlanság vár reá: «Jobb a gyermektelenség erény mellett, mert emléke halhatatlan, miután mind az Istennek, mind az embereknek van tudomásuk róla. Míg jelen van utánozzák, ha távozott, áhítoznak utána; az örök időben megkoszorúzva diadalt arat.

miután a szeplőtelen viadalok küzdelmében győzedelmeskedett« (4. 1. 5.). Az embernek minden tehetségei Isten kegyelméből adattak, s az Istenre irányzott lélek nyerheti csak meg a bölcseséget (6—9. fej.). Végül a 10—19. fejezetekben kimutatja, hogy a bölcseség Ádámtól kezdve Mózesig miként működött a történetben. Festi az izraelitáknak, mint az egy Isten tisztelőinek és az egiptomiaknak s kananitáknak, mint bálványimádóknak sorsát. Végül a bálványimádás eredetét, lényegét és borzasztó következéseit fejti ki.

A tartalomnak eme rövid áttekintéséből kitűnik, hogy pozitiv nevelési elveket ugyan nem ad, de azzal, hogy beszédeivel a föld nagyjaihoz, a társadalmi élet vezetőihez fordúl s azoknak ad tanácsot, másfelől meg azzal, hogy az élet czélját oly eszményiségben tűzi ki, s reámutat a bölcseség megszerzésére: egyik legkiválóbb pedagógiai munkája az ó-kornak, és egyáltalában nem lephet meg, hogy voltak oly teológusok, kik a mű ismeretlen szerzőjét a keresztyének körében keresték; mert gondolatai nem egy helyütt járnak az ó-testamentumi nézeteket jóval meghaladó magasabb régiókban.

Ime röviden az ó-testamentum pedagógiája. Igyekeztem róla lehetőleg objektiv képet nyújtani; feltüntetni annak a szentesült multnak viszonyait úgy, a mint azok a reánk maradt okmányokból megismerhetők. Ha netalán a kegyelet — mert hiszen valahányszor a bibliával foglalkozom, mindig érzem, hogy csak leoldott sarukkal állhatok meg előtte, szent hely az s az istenség jelenlétének temploma — többet láttatott velem itt vagy amott, mint a mennyit a rideg kritikus vizsgáló tekintete felfedezhetne; mégis lehetőleg törekedtem arra, nehogy saját eszméimet, gondolataimat olvassam ki a multból. A jövőn, annak homályára gondolva lehet ábrándozni s képzelegni, de a történeti multon nem, mert az nem üres lap, melyet nekünk kellene tele írni: teleírta azt már az idő. Vonjuk le tanulságul az egészből azt, a mit a biblia oly szépen mond: «A bölcseség kezdete: az Úrnak félelme,» vagy a mint a Talmud e gondolatot megbővíti: «Az ismeret egyesítve Istenfélelemmel, vallással hasonlókká tesz ahoz a mesteremberhez, ki minden eszközeit mindig magával viszi.»

(Budapest.) Kenessey Béla.

A NÉPISKOLAI ÉS A TANÍTÓKÉPZŐ-INTÉZETI TANÍTÁS.

Minden tanítónak és minden tanítóképzőnek tisztában kellene lenni ezen két rendbeli tanítás hasonlóságával és különbségével. A népiskolai tanítónak tudni kellene ezt, hogy ne jusson eszébe a népiskolában oly módon és annyit tanítani, a mint és a mennyit ő maga a tanítóképző-intézetben tanult. A tanítóképzőnek ismét azért kell ezen kétféle tanítást gyakran egymással összehasonlítania, hogy növendékeit koruk, nemük és művelődési fokuk szerint vezesse, szakismerő tanítókká nevelje és a népiskola módszeres kellékeire figyelmeztesse. Sőt én szükségesnek tartom, hogy már maguk a képző-intézet növendékei is gondolkodjanak e felett, s hogy a gyermekkorukban nyert oktatásra visszaemlékezvén, ezen tanitást a képző-intézetben nyert előadással összehasonlítsák. Az a latin közmondás: «Bene docet qui bene distinguit», ezen esetben különösen érvényesül.

Ezen szempontból indulván ki, czélszerűnek tartom ezt az összehasonlítást mai czikkem tárgyává tenni. — A népiskola és a tanítóképző-intézet, egyaránt nevelőintézetek, a mennyiben mindkettőnek czélja műveltséget terjeszteni; de ennek daczára ezen két intézet feladata, szervezése, tananyaga, tanmenete és tanmódja nagyon is eltér egymástól. A népiskola ugyanis tisztán nevelőintézet, s mint ilyen csak előkészítő iskola; a tanítóképző-intézet azonban nemcsak nevelőintézet, hanem egyszersmind szakiskola is. Ezen két intézetnek czélja tehát sok pontban eltér egymástól, és ennek következtében az eszközök, a tantárgyak, a tanczél, a tanmód dolgában is különbözniök kell egymástól. S ha a vallás- és közoktatásügyi miniszter által ezen két rendbeli intézetek számára kiadott tanítási

terveket összehasonlítjuk egymással, valóban nagy különbségeket találunk.

1. A népiskola és képzőintézet tantárgyai mind számukra, mind terjedelmükre nézve eltérnek egymástól; 2. sok tantárgy, (mint pl. hit- és erkölcstan, a beszéd- és értelemgyakorlatok, a nyelvtan, a történelem, a természettudományok, a torna, a rajz) mindkét intézet tanterveiben előfordul ugyan, de a tanítóképző-intézetben oly tantárgyakat is tanítanak, (mint pl. a pedagógiát, a methodikát, a gyakorlati tanítást), melyek a népiskola tantervében hiányoznak; és 3. a második pontban említett azonos tantárgyak terjedelme sokkal nagyobb, tanítási czélja magasabb a tanítóképezdében, mint a népiskolában. És ez nagyon természetes. A tanítóképző-intézeti növendékek ezen tantárgyakat már megelőzőleg a népiskolában vagy más magasabb fokú iskolában tanulták; legalább a miniszteri rendelet szerint a tanítóképző-intézetbe csak oly növendékek vétetnek fel, kik az anyanyelvben, számvetésben, földrajzban és történelemben annyi jártassággal bírnak, mennyit a gymnásium, illetőleg, a reál- vagy polgári iskola négy alsó osztályában tanítanak; továbbá a képző-intézeti növendékek idősebbek, érettebbek, testileg és szellemileg fejlettebbek, tágasabb látáskörrel, nagyobb számú tapasztalatokkal bírnak, és végül hivatásuk az életben az lesz, hogy példaadásuk, munkásságuk s műveltségük által a szülők tiszteletét megnyervén és a társadalomban tekintélyt szerezvén, a nép művelődésére és erkölcsi életére fejlesztőleg hassanak. A leendő tanítónak a tanítandó tantárgyakat nemcsak jól és alaposan kell tudnia; hanem okvetetlenül többet is kell tudnia, mint a mennyit tanítványainak taníthat. Nem kell, hogy a népiskolai tanító filologus, természetbuvár, vagy kitünő történész, szóval: szaktudós legyen; de nagyon kivánatos, sőt szükséges, hogy pedagógiai szakképzettsége mellett általános műveltséggel, egészséges erkölcsi világnézlettel bírjon; mert csak így hathat üdvös irányban növendékeire s csak így foglalhat el tisztelt állást és helyet polgártársai között az életben.

De nemcsak a tanczélra és a tananyagra nézve, hanem a tanmódra nézve is különbséget kell tennünk ezen két intézetben. Van-

nak pedagógusok, a kik azt állítják, hogy a képzőintézetben ugyanazon tanmódot kell alkalmazni, mint a népiskolában, azon szempontból indulván ki, hogy a tanítójelöltek így annál könnyebben taníthatják majdan az egyes tantárgyakat a népiskolában is módszeresen. Véleményem szerint ezen állítás nem helyes, még pedig a következő okoknál fogva: 1. mert a tanítóképző-intézetben oly tárgyak is fordulnak elő, melyek még a népiskolában hiányoznak; 2. mert a képzőintézeti növendékek ezen tantárgyakat már kétszer tanulták, és ennek folytán más apperceptiókat kell alkalmazni; 3. a képzőintézeti növendékek idősebbek, az alkotási tehetség, az öntevékenységi ösztön erősebben működik bennök, és 4. mert az előadásnak itt is érdekesnek, erkölcsképzőnek kell lennie, a mit lehetetlen elérni, ha a tanítóképzőintézet a maga növendékeinek korát, nemét és műveltségi fokát tekintetbe nem venné, ha pl. a nyelvtant oly módon adná elő, mint a népiskola II. vagy III. osztályában. Igaz, hogy a képzőintézetekben minden tantárgy előadásánál a módszertan szabályaira különös gondot kell fordítani, és hogy itt is, úgy mint a népiskolában, az oktatás kell, hogy sokoldalu, igaz, világos, rendezett, fejlesztő, gyakorlati, egyéni, vallásképző, erkölcsképző, eszthetikailag képző és összhangzó legyen; de épen ezen elvek miatt s azok alapján fog a tanítási mód sok tekintetben megváltozni s eltérni a népiskoláétól. A képzőintézetben a tantárgyakat magasabb szempontokból, pszichologiai és logikai szellemtől áthatva kell előadni; a bemutatott tárgyakat sokkal több oldalról természettudományi technologiai irodalmi felfogással szemléltetni. Ha valamely igazságot akarunk bebizonyítani, nemcsak a tapasztalatra és tekintélyre fogunk hivatkozni, hanem az észbeli, mathematikai bebizonyítást, a következtetést is fogjuk alkalmazni. A definicióknál nem elégszünk meg a szó körülirásával, hanem megköveteljük, hogy a képzőintézeti növendék tudományos magyarázatot is képes legyen adni. A felosztásoknál ezek alapjai gyanánt nemcsak a külső jeleket, hanem a belső jeleket is fogjuk alkalmazni. Az ismeretek megszerzése itt is a szemlélet útján történik, de a tanítóképző gondoskodni is fog, hogy azon nézletekből világos fogalmak származzanak. A konkret tanmenet mellett az abstrakt tanítási mene-

tet is fogja használni, mert «fogalmak nézletek nélkül vakok, de nézletek fogalmak nélkül hasonlítanak egy tetőnélküli házhoz».

Nagyon helyesen jár el a képzőintézeti tanár, ha előadásainál úgy mint a népiskolában a világosság, az társítás, a rendszer és a módszer tanítási fokait alkalmazza, mert ezek a lélek tulajdonságainak, a didaktica törvényeinek megfelelnek. A népiskolai és a képzőintézeti tanítás legyen rendezett, de ezen elrendezés megfeleljen a növendék korának és műveltségének. Minden szó legyen kellő helyén, minden tanítás történjék kellő időben; de a mi a népiskolában kellő helyén van, az nem mindig alkalmazandó a képzőintézetben. Ott gyermekek előtt tanítunk, itt felserdült tizennyolczéves ifjak és kisasszonyok előtt tartunk előadást.

Hogy a képzőintézetben nem szabad mindig alkalmazni a tiszta előadó tanítási alakot, az már magától értetődik, mert ezáltal a fiatalság öntevékenységét elhanyagolnók s a képzőintézet kitüzött czélját el nem érnők; de azért mégis bizonyos tantárgyaknál a tanár háromnegyed órán át egyfolytában szép, érdekes, mintaszerű és lelkesítő előadást is tarthat. A képzőintézeti növendékek perczeptiv és reproduktiv ereje természet szerint nagyobb, mint a népiskolai ifjuságé. A kérdező tanalak itt is helyén van, de magától értetődik, hogy az ismétlő, vizsgáló és fejlesztő kérdések mellett más kérdések, u. m. általánosabb, szétválasztó, a gondolkodásra serkentő, és a képzőintézeti növendékek műveltségi fokának megfelelő kérdések, — inkább a dialogus, — alkalmazandók. — A tanítóképző tanár általában helyesen fog eljárni, ha tanításánál a methodikai elveket alkalmazza, de a képzőintézet czélját, növendékeinek korát, műveltségi fokát, leendő hivatásukat és a népiskola követelményeit szem előtt tartja; vagy más szóval: ha a növendékek egyéniségét, fejlődési fokát, a gyakorlati életet és az elemi iskola tananyagát tekintetbe veszi. Mindig szemelőtt kell tartania, hogy azon növendékek, kik előtte ülnek, néhány év múlva már hivatva lesznek mint művelt, lelkiismeretes hazafias és lelkes tanítók és nevelők a népiskolában működni. — Ez legyen a tanítóképző vezércsillaga, és ha előadandó tárgyaiban tökéletesen jártas, módszere sem tudományos, sem elemi, hanem czélszerű és természetszerű lesz. És ez a fődolog.

A tanítóképzőintézeti tanár ne tanítsa szakmáját a középiskolai módszer szerint; még kevésbbé úgy, a mint az egyetemi előadások tartatnak, t. i. tisztán tudományos szempontból, a speculativ elvont módszer szerint; hanem tanítson úgy, a hogyan azt a tanítóképzőintézet czélja és növendékeinek hivatása követeli. Minden tantárgy, minden iskola faja, sőt minden nép- és középiskola egyes osztálya külön methodikát kíván. Az egyetemi előadás az általános elvekből, fejtegetésekből indul ki, a tudomány problemáit elemezi, a munkafelosztásnak hódol, az önálló kutatást támogatja, holott mindezt a tanítóképzőintézeti tanítás már a növendékek csekélyebb előkészültsége és a rövidebb idő miatt sem teheti. A tanítóképzőintézeti tanár az induktiv tanmenet alkalmazására, az egyes esetek felsorolására, az egyének leírására, a példák megmagyarázására, a tünemények szemléltetésére, a népiskolai tananyag módszeres tárgyalására fogja a fősúlyt helyezni; de a mellett növendékeit az általános elvekkel, a felsőbb fogalmakkal, a tudományok összefüggésével és feladatával is meg fogja ismertetni. Nem tanítja a tudomány minden egyes ágát, hanem inkább azon részeket, melyek ismerete a gyakorlati életre, a nemzet jólétére, a népiskolai működésre, az olvasmányok módszeres tárgyalására szükségesek; nem tanítja a tudományt egész terjedelmében, hanem az észfejlesztő, az eszthetikailag és erkölcsileg képző tananyagot kikeresi, a konczentrácziót alkalmazza és iparkodik növendékeit a tudományért, a tanító hivatásáért lelkesíteni és az irodalom, a források ismertetése mellett a további tanulásra buzdítani. Mindig szemelőtt tartja Dinter, híres német pedagogus következő tanácsát: «Nem szükséges, hogy az embernek mindent, a mit tudnia kell, külön leczkékben előadjunk; csak gerjeszszétek fel benne a kedvet és az érdeket, figyelmeztessétek a segédforrásokra, akkor önerejéből, önszorgalom által többre viszi, mint a sokféle előadások által.» A népiskolában és a középiskolában a tantárgyakat különösen azon czélból tanítjuk, hogy ezen tananyag elsajátítása által a gyermek lelki tehetségét kiképezzük, és hogy növendékeink a vallási és erkölcsi tanok szerint cselekedjenek. A tanítóképzőintézetben nemcsak azért tanítjuk a tantárgyakat, hogy a növendék ezeket tudja és alkalmazhassa az életben, hanem a népiskolában is;

t. i. hogy képes legyen ezeket főképen az alsóbb osztályokban módszeresen tanítani: azért a tanítóképző tanárnak szakmáját mindig elméleti, gyakorlati, pszichologiai, ethikai, művelődéstörténeti, költészeti és pedagógiai szempontból kell felfogni, és előadandó tudományát ennek didaktikájával kapcsolatba hozni. Mindig arra kell gondolnia, hogy növendékei azon tantárgyat nemcsak tudományos szempontból, hanem gyakorlati és iskolai czélból is tanulják; azért kérdezze meg magát mindig, mely tananyag alkalmas leginkább a népiskolai ifjuság testi, szellemi és erkölcsi kiképzésére; mely ismeretek, szakaszok különösen fontosak a népiskolai tanító számára; mely történeti elbeszélések, földrajzi és természetrajzi leírások, ethikai magyarázatok, rajzi alakok, természettani készülékek alkalmazandók a népiskola minden egyes osztályában. Erre fogja minden tanítóképző-intézeti tanár a legnagyobb súlyt fektetni; ezen tananyag módszeres tárgyalására fogja növendékeit figyelmeztetni, s ezáltal növendékeinek szivében oltárt emel magának, a melyen a háladatosság tüze mindig égni fog, mert tanitványai már az eszmetársítás törvényei folytán is gyakorlati működésük alkalmával mindig vissza fognak emlékezni a tanár hasznos figyelmeztetéseire és előadására.

Ha a tanítóképző tanár növendékeinek nagyobb produktivitását és jövő hivatását tekintetbe veszi, akkor tantárgyának előadása alkalmával növendékeit a szabad előadásban, s szép olvasásban, a fejlesztő kérdések intézésében, a szabályok levezetésében, a különböző fogalmak megmagyarázásában, a kisérletek tevésében, a növények és állatok meghatározásában, az olvasmányok tárgyalásában, a módszeres vizsgálásban egyaránt gyakorolni fogja, és a magántanultatás és segédkönyvek kiosztása által az önképzésre serkenti és utasítja őket. — A népiskolában a tanulás eredménye leginkább a tanító módszerétől függ. Az egyetemen az előadás eredménye legnagyobb részben a hallgatók tehetségének és szorgalmának tulajdonítható. A tanítóképző-intézetben az eredmény részint a képzőtanár módszerétől, részint a növendékek tehetségétől és öntevékenységétől függ. Ha a tanítóképző-intézetből kilépő növendékek mint tanítók a pedagógiai tudomány és a módszer iránt nem érdeklődnek, a népiskola első osztályában az olvasást, a számtant, a beszéd- és érte-

lemgyakorlatokat nem tudják módszeresen tanítani, — s ekkor a közvélemény a képzőintézetet is felelősségre vonhatja. A képzőintézeti tanár helyesen cselekszik, ha növendékeinek szakmáját alaposan, a tudomány legújabb követelménye szerint előadja, de az óra végén ennek módszeres tárgyalását is be kell mutatnia és növendékeit a tudományos módszer és a népiskolai tanítási mód közti különbségekre figyelmezteti.

A tanítóképző-intézetek eddig még mindig hijával vannak oly tankönyveknek, melyek ezek czéljainak tökéletesen megfelelnek. Ha a Gyertyánffy István, dr. Kis Áron és Péterfy Sándor által szerkesztett tanítóképezdei olvasókönyveket, vagy a Schultz Imre által képzőintézeti növendékek számára írt növénytant csak futólagosan is átnézzük: már akkor is meggyőződhetünk arról, mily hatalmas befolyást gyakorolhatnának ily módszeresen és czélszerűen szerkesztett nyelvtani, mértani, számtani, természettani, természetrajzi tankönyvek a képzőintézeti növendékek tudományos és didaktikai kiképzésére.

A mint a t. olvasó az elmondottakból láthatja, nem helyeslem azon nézetet, hogy a tanítóképző-intézetben a tantárgyak épen úgy adandók elő, mint a nepiskolában; ellenkezőleg a tanítóképző-intézet növendékeinek korához, neméhez és műveltségi fokához kell alkalmazkodnia a tanításnak, de különös tekintettel kell lennie a népiskolai követelményekre. Azt a véleményt sem helyeslem, hogy a képzőintézeti tanároknak a pedagógia tanárán kívül a methodikára nincs szükségük. A pedagógia tanárának feladata az ápolás, szoktatás, példaadás és az általános didaktika szabályait előadni; de az egyes tantárgyak módszereit pl. a geometria, a fizika, a természetrajz, a testgyakorlás módszereit bizonyosan sokkal jobban adhatja elő azon tanár, a kinek szakmáját képezi, és ennek következtében ezen tárgyban tökéletesen jártas. A tudomány birása, tudása az első, de a módszer a második nélkülözhetlen tényező. Ha Icklsammer, Ladivér Illés, Pestalozzi, Jacotot, Stephani, Graser és Gönczy nem érdeklődtek volna az olvasási módszer tanulmányozása iránt, talán az olvasást még most is a fárasztó, sok időt igénybe vevő betűztetési módszer szerint tanítanók. Nem Eiler, Gauss,

Bolya stb. hires mathematikusoknak köszönjük a számtan és a geometria könnyebb és nehezebb módszereit, hanem Marothy György, Diesterweg Adolf, Henschel, Grube és Kehr-nek, a kik ezen tantárgyat a népiskolában tanították. Stöckhard a khemia, Crüger a fizika, Lüben és Gönczy a természetrajz módszerének javítói, nemcsak szakemberek, hanem tanítók is voltak. A leghiresebb filologus nem lesz képes a népiskola első osztályában az irást és olvasást módszeresen és kellő eredménynyel előadni, ha ezen tanítás módszere felett nem elmélkedett és tanulmányokat nem tett. A ki mint tudós a tantárgyak módszerét becsméreli, nem képzőintézeti tanárnak való, mert sohasem lesz képes növendékeit a népiskola iránt, a tantárgyak módszere iránt lelkesíteni; a népiskola alsó osztályaiban pedig a tanító módszeres elemi tanítás nélkül nem boldogulhat. Továbbá ily tudós szakember módszerellenes előadásai a pedagógiai tanár előadott módszertani szabályaival sem fognak megegyezni, miáltal az összhangzás csorbát szenved; és végül a tanítóképzőintézeti tanárnak nemcsak az a feladata, hogy önállóan gondolkodó tanítókat, hanem önzéstelen nevelőket is képezzen, és ezen czélt pszichologiai, ethikai, érdekes és módszeres pedagógiai előadások által legbiztosabban fogja elérni, mert e tekintetben, t. i. a nevelő oktatásra nézve a népiskola és a tanítóképző-intézet, valamint a főiskola megegyeznek egymással. Valóban a szegényebb néposztályból származó fiatal növendékeket művelt, lelkesült és önzéstelen tanítókká nevelni nem könnyű feladat; és ezen magasztos czélt csak akkor fogja a tanítóképző-intézet elérni, ha felserdült növendékeit minden tanár azok egyéniségének, koruknak és nemüknek, valamint a pedagógia szabályainak szigorú szemmel tartásával tanítja, vezeti, fegyelmezi és neveli.

(Budapest.) Léderer Á.

IRODALOM.

ARANY JÁNOS. Írta *Riedl Frigyes*. Budapest. Kiadta: Hornyánszky Viktor. 1887. Ára?

Gyakran hangoztatott, de sajnos, még most is jogosult az a panasz, hogy irodalmunkban gyér számmal vannak a számottevő kritikai munkák, a magasabb követelményeknek megfelelő irodalomtörténeti és eszthetikai tanulmányok. — Ily körülmények közt minden ujonnan megjelenő kritikai munka különösen fölkelti figyelmünket; bizonyos feszült érdeklődéssel vesszük kezünkbe: vajjon csak a kritikai munkák számát szaporítja-e általában, vagy belső értékre nézve is gazdagítja-e irodalmunkat?

E gondolattal fogtam Riedl Frigyes «Arany János» czímü munkájának olvasásába. S e könyvet, melyet érdeklődéssel vettem kezembe, melyet élvezettel olvastam végig, most megelégedéssel teszem le. Oly művel volt alkalmam foglalkozni, mely irodalmunkban az eszthetikai munkák legkiválóbbjai közé tartozik.

Már az első lapok elárulják, hogy oly iróval van dolgunk, kinek tanultsága szélesen kiterjedő és mélyre ható, s ki alapos kutatásai eredményét vonzó előadással, kellemesen folyó stilusban közli olvasójával. Érdeklődésünk a mű s írója iránt lapról-lapra fokozódik. Riedl oly magaslatra bir emelkedni, hogy a bő anyagot, mely fejtegetései tárgyát képezi, kellőkép áttekintheti; de azért nem távolodik el tárgyától annyira, hogy az áttekintendő anyag legkisebb részlete is elkerülné figyelmét. Ha nagy vonásokban jellemez, nem vész általánosságba; a konkret eseteket és tényeket, melyekről itéleteit elvonta, mindig szem előtt tartja, — vagy határozottan utal rájuk, vagy az olvasó, Arany költészetére visszaemlékezve, könnyen rájok találhat. Ha részletekbe bocsátkozik, a legbámulatosabb körültekintést és precziziót, a legpontosabb megfigyelést, a legfinomabb analizáló képességet tanusítja.

De mindemellett még sem mondhatjuk el e műről, hogy mindenben megfelelne a legmagasabb követelményeknek, melyek egy elsőrangú eszthetikai munkával szemben jogosultak. Riedl munkájának rövid előszavában ezeket mondja:

«Arany költészete egész világ, melynek meg van a maga emberfaja, a maga növényzete és állatvilága, szóval sajátos természete és éghaj-

lata. Minő ez a világ és hogy keletkezett a költő képzeletében ? ezt iparkodtam kideríteni, midőn e rendkívüli szellem természetrajzát kíséreltem meg.» Két feladatot tűz tehát ki maga elébe. Azonban nem egyforma kitünően oldja meg mind a kettőt. — «*Minő ez a világ?*» E kérdésre a lehető legkimerítőbb, legmegfontoltabb, legvilágosabb választ adja. Míg a másik feladattal: — «*hogyan keletkezett a költő képzeletében ez a világ?*» — kissé mostohán bánik el. Pedig talán ha ezen kérdéssel behatóbban foglalkozik, a legérdekesebb fejtegetésekre nyilt volna alkalma; ép az ezekbe való elmélyedés emelte volna magasabb színvonalra az egész munkát. Jellemzi, még pedig kitünően, Arany költészetét s költői szellemét általában; fejtegeti, hogy milyen Arany képzelete; meg is kísérti vizsgálgatni, hogy e képzelet szüleményei mikép létesültek. De ezen utóbbi részleteknél nem marad meg szorosan tárgyánál, hanem egész önkéntelenül mindannyiszor a művek jellemzésébe téved.

Ha Arany első sorban epikus költő is, művei mégis lelkét sugározzák, visszatükrözik ama benső küzdelmeket, a költő lelkének ama változásait, melyek külső behatások folytán támadtak. Igaz, hogy a kapcsolat kimutatása a költő külső és belső élete, a körülmények s a sors csapásai és kedvezései, meg műveinek keletkezése közt, már az életíró munkakörébe vág; de úgy hiszem, mégis oly feladat, melyet csak az eszthetikus oldhat meg. Riedl is e nézeten van, kijelentvén: meg akarja állapítani az összefüggést Arany élete és művei közt. De mint fentebb jeleztük, feladatának ezen része nincs oly gonddal keresztülvive, mint Arany szellemének ismertetése.

Nem találjuk fel Riedl munkájában azt a csoportosítást sem, mely felett valamely magasabb eszme uralkodik. Hogy Riedl erre képes, látjuk pl. művének végső lapjaiból, hol azt fejtegeti, hogy a magyar nemzet szellemi fejlődését tekintve, mily jelentőséggel, mily hatással volt Arany János. De kevés lapra szorítja azt, mi méltó lett volna arra, hogy az egész munka vezéreszméje legyen. — Egy eszthetikai és kritikai tanulmánytól, mely kizárólag egy nagy iróval foglalkozik, megkívánhatjuk, hogy többet nyujtson, mint a mennyit az olvasó, azon iró műveibe belemélyedve, maga is megtalálhat. A búvárkodó eszthetikus ne mint magában álló jelenséget tekintse azon irót, hanem mint az egésznek részét, kiben az emberi szellem legnagyobbszerű nyilvánulását szemlélteti velünk; ki kell mutatnia jelentőségét nemzetének irodalmi fejlődésében, viszonyítania kell esetleg a világirodalomhoz is.

Még egyszer vissza kell térnem a szóban forgó munka előszavára. Irója ezt mondja: «E rendkívüli szellem *természetrajzát* kíséreltem meg». E szóval valóban jellemzi munkáját. A tudós objectivitásával áll tárgyával szemben, nem leir, hanem bizonyít; nem rábeszél, hanem meg-

győz. Ez a munka előnyére válik; de merném mondani, hogy e dícséretes tulajdonsága szinte nagyon is meg van irójának. Csak az ész embere szól hozzánk, kinek analizise tökéletesebb a szinthezisnél; ki a szépet elemeire szétbontja, de ez elemekből nem mindig tudja ismét a szépet a maga tökéletességében megalkotni. E munkát olvasva, csakugyan a *természetbúvár* jut eszünkbe, ki mikroskopikus vizsgálódás segítségével egy virágot velünk teljesen megismertet, minden részletét, alkotó elemét. Igy tiszta fogalmunk lesz róla; de a gyönyör azon érzelmét, mely az igazán *szép* szemlélésekor ébred bennünk, inkább fel fogja kelteni egy pillantás, melyet szabad szemmel a még szét nem bontott virágra vetünk, mint ama tudományos eljárás. — De azért nagy köszönettel tartozunk a természetbúvárnak is, ki megmutatta, hogy az a virág, melyet mint egyetlen szép tárgyat szemlélünk, minden legkisebb alkotó részében a legnagyobb arányosságot, a legbámulatosabb rendszert tünteti fel. Igy jár el Riedl Arany költészetével szemben. A költészet hatalmának közvetetlen hatását lelkünkre érezzük, ha Aranynak csak egy kis költeményét elolvassuk; de Riedl Frigyes jó kalauz, ha meg akarjuk ismerni egész valójában e rendkívüli egyéniséget, s meg akarunk róla győződni, hogy a mit érzésünk szépnek vallott, az az ész ítélő széke előtt, a kritika bonczoló kése alatt is megállja a helyét.

Riedl írói fősajátságai: éles megfigyelés, pontos részletezés, a precizióban nyilatkozó realizmus. (Önkéntelenül is feltesszük a kérdést, vajjon eltanulta-e a költőtől, kivel oly behatóan foglalkozott, e jeles írói sajátságokat; vagy ép Arany azon tulajdonságai, melyeket saját egyéniségében is fellelt, vonzották a műveivel való beható foglalkozásra?) Természetes, hogy legsikerültebbek lesznek munkájának azon részei, melyekben e tulajdonságok legjobban érvényesülhetnek.

Azonban Riedl fentebb jelzett írói tulajdonságaival, főleg gyakran tapasztalható körültekintésével és részletezésével, sehogy sem tudjuk összeegyeztetni, hogy Arany-nyal, mint lirikussal oly keveset foglalkozik. Úgy hiszem, oly részletező munkában, mely egy külön fejezetben fejtegeti, hogy Arany mikép foglalkozik műveiben az állatokkal; mely Arany prózájáról szólva, még az Akadémiában tartott titkári jelentésekre is kiterjeszkedik: abban Arany lirája is beható tárgyalást követelt volna. — Fölösleges lenne, ha e helyen fejtegetni akarnám, hogy ép lirai költeményei ragyogtatják a költő lelkét egész fenségében, sejtetik egész valójában filozofikus mélységét; hisz tudjuk, hogy Arany a lirikus, Aranynak a költőnek nem lényegtelen alkotó részét képezi. E szűken kimért tárgyalás alig menthető.

Kisebb fontosságú ugyan — mert a könyvnek csak egy lapjára, s nem az egész munka lényegére vonatkozik — de szintén meglepő, hogy

Riedl, a ki állításait rendszerint oly pontosan megokolja, oly számos példával megvilágítja, ily mondást koczkáztat, melyhez a megokolásnak még csak árnyékát sem csatolja: «Megesik, hogy a reflektálás erőt vesz rajta (Aranyon) és képzeletének biztonsága, szemlélődésének nyugodtsága teljesen kiábrándítja. A láthatár egyre tisztul, ellapul, és egyszerre csak a köznapi próza szántóföldén termünk.»

Ha már a munka hibáiról szólok, hadd említsek még egyet, ha csak a mű külső formájára vonatkozik is az. Értem a sok csillag alatti jegyzetet a lapok alsó szélén. Ezek helyén vannak ott, hol a szerző forrásra utal, vagy pl. jelöli, Arany melyik munkájából valók idézetei. De néha csak bővebb kifejtése, példák által való megvilágítása az előadott gondolatnak; s e részleteknek — esetleg kissé rövidebbre fogva — a szöveg közt lett volna helyük. Az iró czélja valószínüleg az volt, hogy a gondolatok sorát meg ne szakítsa; pedig az olvasó figyelmét ép az téríti el a tárgytól, hogy majd a lap felső, majd alsó szélén kell szemét járatnia.

Vessünk végül még egy rövid pillantást Riedl könyvének irályára, nyelvezetére. Mondhatjuk, hogy Riedl méltó alakba öltözteti alapos tanulmányai eredményét. Stilusát a tömörség és szabatosság, nyelvezetét a választékosság jellemzi; mindig egyszerű és soha sem pórias, de olykor idegenszerű. Képeiben, hasonlataiban elég szerencsés, azok rövidek és találók. Idegen szavakat mértékkel alkalmaz, a rosszul képzett új szavakat is lehetőleg kerüli. De a stilus természetességével, keresetlenségével, össze nem férnek egyes oly kifejezések, melyek — hogy más szót ne használjak — legalább is nagyon szokatlanok. Ilyenek pl.: jóvá akar lenni ifjúkori tévedésébe (18. l.) — vagy: nem *szűriti* eszményileg a kasztáli forrás vizét, hanem minden földi és ásványi alkatrészestül issza (69. l.) vagy: a bosszus, állhatatos, *végletesen* hű Detre és Krimhilda (100 l.), stb. — Az ily kisebb hibák azonban, melyek a mű valódi becsét amúgy sem igen csökkentik, egy második kiadásnál könnyen el lesznek kerülhetők. Nagy szó, ha minálunk egy eszthetikai munka második kiadásáról szólunk, de Riedl munkája megérdemelné a mennél szélesebb körökben való elterjedést; haszonnal olvasnák a magyar irodalom tanítói s általában az irodalommal foglalkozók, élvezettel a nagy közönség.

(Budapest.) Rajnis Irma.